Gunvor Wallin

Testamentsrätt

AWE/GEBERS

Testamentsrätt

- Behörighet att upprätta testamente
- Behörighet att vara testamentstagare
- Upprättande av testamente
- Återkallelse av testamente
- Testamentes tolkning
- Om testamentes ogiltighet
- Om bevakning, delgivning och klander av testamente
- Om arvsavtal

Boken vänder sig till juris studerande och jurister men också till enskilda personer som önskar klara besked i testamentsrättsliga frågor.

Gunvor Wallin är professor i civilrätt vid Lunds universitet, med familjerätt som specialitet. Hennes tidigare bok, *Föräldrar och barn* (andra upplagan 1974), behandlar den svenska föräldrarätten.

AWE/GEBERS

ISBN 91-20-04860-2

K

Gunvor Wallin

Testamentsrätt

AWE/GEBERS
Stockholm

ISBN 91-20-04860-2
Printed in Sweden by
Berlingska Boktryckeriet
Lund 1976

Innehåll

Förord

Den följande framställningen av den svenska testamentsrätten har närmast tillkommit för att ge de juris studerande en hjälp vid inlärningen av denna ämnesdel. Det är dock författarens förhoppning att den skall kunna vara till nytta också för en lekman, som önskar besked i en eller annan testamentsrättslig fråga. De sålunda tänkta användningsområdena har fått bestämma arbetets omfattning också därutinnan, att kontroversiella spörsmål knappast tagits upp till närmare behandling. Framställningen är närmast tänkt som en inlärningshjälp från vilken den, som så önskar, skall kunna gå vidare till ett studium av vetenskapliga bearbetningar av testamentsrätten. Så har inte heller någon redovisning av rättsfall gjorts — här finns ju tillgång till Nils Beckmans *Svensk familjerättspraxis*. Till det arbetet hänvisas såväl ifråga om rättsfallen på området som dessas kommenterande.

Lund i augusti 1976

Gunvor Wallin

Inledning

I den år 1958 utfärdade ÄB intogs bestämmelserna från 1930 års lag om testamente i huvudsak oförändrade. De återfinns i ÄB:s kap. 9—14. Bestämmelserna i ÄB kap 17, som motsvarar 1930 års lag om arvsavtal, får anses rymma med testamentsrätten så nära förbundna spörsmål, att dessa bestämmelser också bör behandlas i det följande.

Begreppet testamente är i ÄB icke gjort till föremål för närmare bestämning men dess huvudsakliga innebörd är i ÄB 9: 1 angiven såsom en persons förordnande om sin kvarlåtenskap. I begreppet ligger vidare, att testamentet är ett uttryck för vederbörandes yttersta, d.v.s. hans sista vilja och därmed är testamentet vad man brukar kalla fritt återkalleligt. (ÄB 10: 5 st. 2)[1] Såsom ensidig rättshandling grundar testamentet inte någon rätt för en testamentstagare under testators livstid. Hänsyn till den i testamentet ihågkomnes förväntningar motiverar självfallet inte ett hänsynstagande motsvarande det, som inom förmögenhetsrätten i allmänhet tages till medkontrahenten. Att låta testamentet till sin natur vara fritt återkalleligt möter sålunda inte heller utifrån den synpunkten något hinder. Testamentet är vidare en personlig rättshandling, d.v.s. att det icke kan upprättas av annan i testators ställe.[2]

Behörighet att upprätta testamente

Testationsbehörighet i allmänhet

Testationsbehörigheten är bestämd i ÄB 9: 1. För att med laga verkan kunna upprätta testamente skall man ha fyllt 18 år. Fram till den 1 juli 1974 var åldersgränsen 20 år, men den ändrades samtidigt med att myndighetsåldern sänktes från 20 till 18 år. Detta är huvudregeln. Från den ges det två undantag. Det ena är det, att en underårig, som är gift eller som varit gift, har full testationsbehörighet. Det andra är det, att man under åren mellan 16 och 18 kan ha en begränsad testationsbehörighet. Om en person, som fyllt 16 men inte 18 år, har egendom under sin rådighet, äger han göra testamente angående denna. I dessa två undantagsfall kan testamente göras av underårig. I andra fall finns ingen sådan möjlighet. Av vad ovan sagts om testamentets natur av personlig rättshandling följer att det icke heller kan upprättas av förmyndaren för den omyndiges räkning. I de två nämnda undantagsfallen, där den underårige äger upprätta testamente, fordras heller ingen medverkan av förmyndaren.

Underårigs och omyndigförklarads testationsbehörighet

Skälen till att gift underårig, resp. frånskild eller efterlevande underårig make, givits testationsbehö-

righet är närmast det, att vederbörande äger upprätta äktenskapsförord rörande egendomsordningen i äktenskapet (låt vara med förmyndarens medverkan). Då underårig ansetts kunna fatta ståndpunkt i den senare frågan, kunde det anses oegentligt att han inte skulle få förfoga över sin egendom för dödsfalls skull och opraktiskt därför att äktenskapsförord ofta anses böra kombineras med testamentariska bestämmelser. Möjligheten kan givetvis beräknas bli utnyttjad endast i ett litet antal fall.

Rådighet över egen egendom kan tillkomma underårig på grund av villkor vid gåva eller testamente och vidare råder han från 16 års ålder över egen arbetsförtjänst. Denna rådighet utövas så att säga med förmyndarens goda minne: förmyndaren kan fråntaga den underårige rådigheten i båda de nu nämnda fallen (FB 9: 3 och 4). I normalfallet — där förmyndaren finner den underårige kunna vara denna rådighet anförtrodd — har den underårige också ansetts böra förtros möjligheten att förfoga över den ifrågavarande egendomen genom testamente.

Omyndigförklaring påverkar såsom sådan inte testationsbehörigheten. Den omyndigförklarade har enligt huvudregeln i ÄB 9: 1 full testationsbehörighet och ingen medverkan från förmyndarens sida krävs. Att uppmärksamma är emellertid, att testators sinnesbeskaffenhet kan påverka testamentets giltighet (ÄB 13: 2). I de fall där omyndigförklaringen grundar sig på sinnessjukdom eller annan rubbning av själsverksamheten, lär man sålunda normalt få räkna med att rubbningen såsom sådan kan utesluta möjligheten att upprätta testamente.

Behörighet att vara testamentstagare

I princip kan testator genom testamente godtyckligt utvälja de personer som han önskar gynna genom sitt testamente. En viss begränsning av denna valmöjlighet ges dock i ÄB 9: 2. Här ställs nämligen kravet, att testamentstagare skall vara född vid testators död eller då vara avlad och sedermera födas med liv. Förordnande till annan testamentstagare är utan verkan. Genom denna bestämmelse har man velat förhindra testamentariska förfoganden med verkan för en mer eller mindre obegränsad framtid. Möjlighet finns sålunda inte längre att upprätta s.k. långtidsfideikomiss.[3]

Regeln i ÄB 9: 2 att testamentstagare skall vara född eller avlad vid testators död är emellertid endast huvudregeln och den har i paragrafens andra stycke fått sina undantag. Här ges vissa möjligheter för testator att tillgodose kommande generationer. En förhållandevis stark begränsning av undantagsregelns räckvidd har dock ansetts påkallad mot bakgrunden av tanken, att förfoganden över en mer eller mindre obegränsad framtid i våra dagar inte längre anses önskvärd. Testator har sålunda givits möjlighet att göra förordnanden till förmån för dem, som tillhör generationen näst efter dem, som är födda eller avlade vid testators död. Man kan kanske tillåtas uttrycka detta så, att testator äger tillgodose "en ofödd generation". Eller för att använda lagtextens ord i ÄB 9: 2 st 2 "blivande arvsberättigade

avkomlingar till någon, som enligt första stycket äger taga testamente". För att förhindra uppkomsten av mera fideikommissliknande förhållanden har rätten att tillgodose kommande generationer dock ytterligare begränsats. De personer som tillgodoses i enlighet med tillåtelsen i ÄB 9: 2 st. 2, skall i princip erhålla den testamenterade egendomen sist, då den enligt paragrafens 1 st. insatte testamentstagaren (resp. avkomlings) rätt upphör. Skillnad får vidare i förordnandet ej göras mellan syskon, som ej är födda eller avlade vid testators död. Slutligen ställs kravet, att egendomen skall tillfalla testamentstagaren i denna generation "till full ägo".[4] För fullständighetens skull må här pekas på bestämmelserna i ÄB 7 kap. om bröstarvinges rätt till laglott. Den som ej har *närmare* arvingar än av andra arvsklassen, d.v.s. föräldrar, syskon eller syskons avkomlingar, äger genom testamente förfoga över hela sin kvarlåtenskap. För arvlåtare som efterlämnar bröstarvingar, d.v.s. arvingar tillhörande första arvsklassen, är testationsrätten begränsad till halva kvarlåtenskapen. Denna hälft brukar kallas "den disponibla kvoten", medan den andra hälften utgör bröstarvingarnas laglottsskyddade arv. Att märka är dock att sådan arvlåtares testationsmöjlighet kan utökas till att avse upp till hela kvarlåtenskapen om bröstarvingarna godkänner detta. Sådant godkännande kan ges efter arvlåtarens död. Samma resultat kan uppnås genom att bröstarvingarna underlåter att begära jämkning av testamentet eller föra klandertalan mot detta. (ÄB 7: 3 och 14: 5) Godkännande kan också ges i arvlåtarens livstid. (ÄB 17: 2)[5]

Upprättande av testamente

Under denna rubrik kommer formkraven för testamente att behandlas. Testamentet är en strängt formbunden handling. De grundläggande kraven härutinnan anges i ÄB 10: 1. Testamentet skall upprättas skriftligen med två vittnen. Vidare krävs att vittnena är samtidigt närvarande när testator skriver under handlingen eller vidkännes sin underskrift på denna. Vittnena skall med sina namnunderskrifter bestyrka handlingen och slutligen: de skall känna till att det är ett testamente de bevittnar. Det är däremot inte nödvändigt att vittnena blir bekantgjorda med testamentshandlingens innehåll i övrigt. Detta är det strängaste formkravet vi har i svensk rätt. Av intresse är närmast att jämföra det med formkraven för äktenskapsförord i GB 8: 10 och för bodelning och arvskifte i GB 13: 1 och ÄB 20: 4. I intet av dessa lagrum sträcker sig kravet längre än till de för testamente båda först nämnda: skriftlig handling med vittnen. Ett skäl till de strängare formkraven beträffande testamente är det, att testamente skall träda i tillämpning först vid en tidpunkt, då huvudpersonen — testator — ej längre finns i livet. Det är då normalt svårare än ifråga om de flesta andra rättshandlingar att förebringa utredning rörande omständigheterna vid dess tillkomst. Vittnenas berättelse om vad som förevarit kan här ge god upplysning. Ett annat skäl är det, att det här ofta rör sig om rättshandlingar av äldre personer, som kan vara lätt påverkbara. Som

exempel kan nämnas, att deras känsla av tacksamhetsskuld till eller beroende av den som vårdar dem, gör det alltför lätt för sådan vårdare att förmå testator att upprätta testamente till förmån för vårdaren eller någon denne närstående. De samtidigt närvarande vittnena anses här kunna ge testator en möjlighet att motsätta sig sådan påverkan.

Skriftkravet

Vad skriftkravet beträffar må anmärkas, att handlingen anses kunna av en icke skrivkunnig person undertecknas med bomärke. Den, som på grund av sjukdom eller lyte inte alls kan underteckna för egen hand, anses kunna låta någon annan skriva hans namn, t.ex. ett av testamentsvittnena. (Se rättsfallet NJA 1937 s. 221.) Detta har inte ansetts behöva medföra särskilda risker, eftersom varje slags undertecknande — resp. vidkännande av undertecknande — utav testamentshandling förutsätter närvaron av två vittnen.

Vittneskravet

Testamentsvittnena är att betrakta som solennitetsvittnen, ej endast som bevisvittnen. Såsom solennitetsföreskrift är kravet på två vittnen absolut. Ett testamente utan två vittnen är ett ogiltigt testamente.[6] Den även hos solennitetsvittnen förefintliga bevisfunktionen innebär här inte, att bevisningen rörande testamentets tillkomst inte skulle få föras i annan ordning än genom vittnen. Vittnena fyller naturligtvis en viktig bevisfunktion men de utgör inte ett exklusivt bevismedel. Kravet på vittnenas sam-

tidiga närvaro är likaledes absolut. Även en kort tidsskillnad mellan det ena vittnets närvaro och det andras gör testamentet ogiltigt. Närvarokravet är emellertid endast ett krav på att vittnena skall närvara då testator undertecknar handlingen resp. vidkännes sin redan tidigare gjorda underskrift. De behöver sålunda inte närvara när testamentstexten skrivs. Samtidighetskravet innebär vidare inte, att det ena vittnet måste närvara, när det andra vittnet förser testamentshandlingen med sin vittnespåskrift; vad som krävs är att båda vittnena är där, när *testator* undertecknar handlingen resp. vidkännes sin underskrift.

Som tidigare nämnts, måste vittnena veta om att det är ett testamente de bevittnar. Detta krav sträcker sig dock endast till vetskap om handlingens art inte om dess innehåll. Skälet till detta vetskapskrav är det, att vittnena genom upplysningen, att de fungerar just som testamentsvittnen, skall få en känsla av situationens allvar och bli mera medvetna om risken för obehöriga påtryckningar på testator, förhastande från hans sida eller dylikt. Detta, att testamentsvittnena inte behöver ha kännedom om testamentets innehåll, aktualiserar ofta frågan om giltigheten av s.k. konvoluttestamenten. Härmed förstås i det förevarande sammanhanget detta att vittnena icke tecknar sina namn på själva testamentshandlingen utan endast på ett förseglat konvolut, vari den av testator undertecknade handlingen inneslutits. Svensk rätt har ej ansetts böra belastas med särskilt stadgande rörande giltigheten av sådana testamenten. Om konvolutet och den däri inneslutna testamentshandlingen kan anses tillsammans utgöra en enda handling, finns det intet egentligt skäl mot dess giltighet. Man måste dock vara särskilt försiktig och noggrann, då sådant testamente skall brytas och bevakas.[7]

ÄB 10: 2 innehåller ytterligare föreskrifter rörande vittnenas medverkan vid testamentets upprättande. Av största intresse är här regeln i paragrafens 2 st. ÄB 10: 2 st. 1 innehåller endast en, låt vara praktiskt alls icke oviktig rekommendation till vittnena. Det är här sålunda fråga om ett "bör" icke om ett "skall". Vittnena rekommenderas att förse testamentshandlingen med anteckning om yrke och hemvist, om tidpunkten för vittnespåteckningen och om "övriga omständigheter som kunna vara av betydelse för testamentets giltighet". Sådana anteckningar är självfallet ägnade att underlätta bevisningen ang. testamentets giltighet men giltigheten är icke avhängig av anteckningarna såsom sådana.

Regeln i ÄB 10: 2 st. 2 är av annan karaktär än den i paragrafens 1 st. Det är inte heller nu fråga om en prestation från vittnenas sida av något, som skulle vara för testamentets giltighet oundgängligt. Genom att fullgöra vad i paragrafens 2 st. sägs skapar emellertid vittnena en bevispresumtion och det kan vara nog så viktigt. Det är här fråga om ett intygande på själva testamentshandlingen, att man vid dess upprättande har förfarit såsom i ÄB 10: 1 sägs d.v.s. att testator i vittnenas samtidiga närvaro undertecknat handlingen resp. vidkänts sin underskrift därå och att vittnena ägt kännedom om handlingens egenskap av testamente.

Nu förhåller det sig så, att testamentstagarna anses ha bevisskyldigheten för att testamentet tillkommit i laga form. Denna bevisskyldighet är enligt ÄB 10: 2 tillsvidare fullgjord genom en vittnespåteckning av nu nämnt innehåll. Med en sådan vittnespåteckning är testamentet sålunda att anse som formellt giltigt. Om arvingarna inte vill låta sig nöja härmed, blir det nu deras sak att förebringa bevisning om motsatsen. För att vittnespåteckningen skall

få det i ÄB 10: 2 st. 2 angivna bevisvärdet kan den ges exempelvis detta innehåll: Att NN, som vi personligen känner, i bådas vår samtidiga närvaro förklarat ovanstående förordnande innefatta hans yttersta vilja och testamente och därunder egenhändigt tecknat sitt namn (resp. vidkänts sin underskrift därå) intygar undertecknade testamentsvittnen.
K-stad datum.
Vittnenas underskrifter.

Det är emellertid mycket vanligt att vittnesmeningar ges ett utförligare innehåll, så exempelvis följande: "Att NN, som vi personligen känner, denna dag vid sunt och fullt förstånd och av fri vilja i vår samtidiga närvaro förklarat ovanstående förordnande innefatta hans yttersta vilja och testamente och därunder egenhändigt tecknat sitt namn (resp. vidkänts sin underskrift därå) intygar undertecknade, för ändamålet särskilt tillkallade testamentsvittnen." Till denna vittnesmenings sista passus är att anmärka att krav på särskild anmodan till vittnena icke förefinnes. Det räcker med att de känner till, att de fungerar som testamentsvittnen. Hur de anmodats att fullgöra denna funktion är i och för sig likgiltigt. Vad därefter beträffar intygandet, att testator vid testamentets tillkomst varit vid sunt och fullt förstånd och handlat av fri vilja, förhåller det sig på följande sätt.

Intygandet rörande dessa materiella förhållanden kan väl ha ett praktiskt intresse och vara till nytta i en tvist angående förhållandena i dessa avseenden men någon bevispresumtion härutinnan skapar ett sådant intygande inte. Här må ytterligare noteras, att bevisningen därom, att ett formellt riktigt testamente skulle vara ogiltigt på materiella grunder, åvilar den som vill göra sådan ogiltighet gällande. Det blir ju normalt arvingarna men fall kan också

tänkas där en i ett tidigare testamente ihågkommen person gör gällande, att ett senare förordnande av testator är behäftat med en materiell ogiltighetsanledning.[8]

Sammanfattningsvis är här sålunda att säga: skyldigheten att i fall av tvist bevisa, att testamentet är formellt giltigt, d.v.s. att det fyller formkraven i ÄB 10: 1, åvilar testamentstagarna. Har vittnen försett testamentet med en påteckning av innehåll, som i ÄB 10: 2 st. 2 sägs, anses denna bevisskyldighet tills vidare fullgjord och det blir nu angriparens d.v.s. arvingarnas sak att bevisa att påteckningen inte är riktig utan att testamentet likväl icke svarar mot kraven i ÄB 10: 1. I de fall där ett testamente ogiltigförklaras redan på formell grund, saknar de materiella förhållandena, d.v.s. testators sinnesbeskaffenhet etc. intresse, såvitt här är i fråga. Om däremot testamentet funnits formellt giltigt, har arvingarna kvar möjligheten att göra gällande att testamentet är ogiltigt på någon av de materiella grunder, som i ÄB 13 kap. sägs. Bevisskyldigheten härutinnan åvilar, som nämnts, arvingarna.[9]

Nödtestamente

Den nu nämnda och i ÄB 10: 1 preciserade testamentsformen är emellertid icke den enda som svensk rätt erkänner. Den brukar kallas den ordinarie eller ordinära testamentsformen och redan detta uttryck anger, att det finns alternativa testamentsformer. Alternativen är de s.k. nödtestamentena, upprättade i sådana situationer, som i ÄB 10: 3 sägs, och med iakttagandet av i detta lagrum angivna extraordinära former.

Från kravet i ÄB 10: 3, att testator skall vara av "sjukdom eller annat nödfall förhindrad" att upprätta testamente så, som i ÄB 10: 1 sägs, d.v.s. skriftligen med två samtidigt närvarande vittnen, får avkall givetvis ej göras. Kravet synes dock i praxis ej upprätthållas med alltför stor stränghet. I motiven till lagrummet anges också att man har att söka bedöma situationen utifrån arvlåtarens ståndpunkt.[10]

Det blir därmed i mycket en fråga om det för honom får anses ha funnits godtagbara skäl att finna det omöjligt att upprätta testamente skriftligen med två samtidigt närvarande vittnen. Av intresse härvid är särskilt ett par testamenten, upprättade av personer, som vid självmord använt nödtestamentets form. Så ansågs i de båda rättsfallen NJA 1938 s. 511 och NJA 1950 s. 498 nödfall föreligga. I det förra fallet anges särskilt, att situationen *för testator* "måste ha med fog ——— tett sig som sådant nödfall", varom i ÄB 10: 3 är fråga. Inom HD rådde dock ej enighet i någotdera fallet.

Formerna för nödtestamente är dessa två: antingen "muntligen inför två vittnen eller ock utan vittnen genom egnhändigt skriven och undertecknad handling". Vilkendera, som skall väljas, blir givetvis beroende av nödsituationens beskaffenhet. En svårt sjuk persons tillstånd kan försämras så hastigt, att enda möjligheten för honom att kunna eller hinna ge uttryck för sin yttersta vilja beträffande en blivande kvarlåtenskap är att muntligt ange denna för två vittnen. Det skriftliga testamentet utan vittnen har närmast sin plats, då en ensam person känner slutet nalkas: så exempelvis då han ligger övergiven efter en trafikolycka eller då han som avlägset ensamboende drabbas av plötsligt försämrat hälsotillstånd. Ett korrektiv mot de inte *alltför* stränga kraven rörande nödsituationernas beskaffenhet får anses inne-

fattat i bestämmelsen i ÄB 10: 3 st. 2, att nödtestamentet förlorar sin giltighet, om testator överlever nödsituationen och sedan under tre månader varit i det läget, att han kunnat upprätta testamente så, som i ÄB 10: 1 sägs. Dessa tre månader behöver inte ha varit sammanhängande. De kan ha avbrutits av nya nödfallssituationer: det som skall räknas resp. sammanräknas är de tidrymder, under vilka testator efter nödtestamentets upprättande inte befunnit sig i nödsituation av det ifrågavarande slaget.

Vad nödformernas beskaffenhet närmare angår är följande att uppmärksamma. Ehuru det muntliga testamentet med två vittnen inte kräver någon som helst skriftlighet, kan man därvid ha att taga hänsyn till exempelvis anteckningar, som testator gjort tidigare och nu inför vittnena hänsyftar till. Sådana anteckningar innebär dock intet som helst närmande till skriftformen i ÄB 10: 1. Skillnaden mellan ett skriftligt testamente enligt ÄB 10: 1 och ett muntligt testamente ligger däri, om vederbörande inför vittnena undertecknar det nedskrivna resp. redan undertecknat det och inför vittnena vitsordar sin namnteckning *eller* om inte sådant undertecknande gjorts. Ett nedskrivet men icke undertecknat angivande av hur en persons kvarlåtenskap skall fördelas kan icke bli ett skriftligt testamente förrän arvlåtaren undertecknat detsamma. Hans muntliga bekräftelse av handlingens innehåll kan icke konstituera annat än ett muntligt förordnande. För det fall att testator vid muntligt nödtestamenterande hänvisar till tidigare gjorda anteckningar, måste naturligtvis tillses, att dessa redan finns till hands för vittnena eller eljest genom hans uttalanden blir möjliga att återfinna eller annars identifiera. Vid brister härutinnan kan man annars hamna i ovisshet om det muntliga förordnandets innehåll. Självfallet kan vederbörande

vara så svårt sjuk — och det är kanske det typiska för situationer av nödfallsnatur — att hela bedömningen blir ömtålig. Att märka är att svar på frågor, som vittnen eller annan ställt till arvlåtaren, *kan* vara att godtaga som ett testamentariskt förordnande men ofta måste anses otillräckliga som viljeuttryck. Det låter sig inte göra att generellt ange hur situationen härvidlag skall bedömas. Det får från fall till fall avgöras om svaret, inte minst, sett i förhållande till det sätt, på vilket frågan ställts, kan anses tillräckligt övervägt och på avgörande sätt bundet till frågans innehåll. Beträffande det muntliga testamentet må här slutligen uppmärksammas, att vittnena vid detta liksom vid testamente enligt ÄB 10: 1 är s.k. solennitetsvittnen och skall vara samtidigt närvarande, då testator gör sitt förordnande.[11]

Den andra formen för nödtestamente är det s.k. holografiska testamentet, d.v.s. en av testator egenhändigt skriven och undertecknad handling. Denna extraordinära testamentsform får, liksom det muntliga testamentet utan vittnen, ej användas annat än då testator befinner sig i sådant sjukdoms- eller annat nödtillstånd, att han är förhindrad upprätta testamente så, som i ÄB 10: 1 sägs. Som ovan nämnts, blir valet mellan de båda nödfallsformerna att träffa utifrån den faktiska situationens beskaffenhet.[12] Det holografiska testamentet får sin plats i lägen, där vittnen inte finns att få eller testator i varje fall har fog för att finna sig av nödfallet hindrad att skaffa fram två vittnen. Den säkerhet ifråga om testamentets korrekta tillkomst, som de båda vittnena tänkes kunna ge vid det muntliga testamentet, får för det holografiska testamentets del anses tryggad genom kravet på att hela testamentet skall vara handskrivet av testator. Maskinskrift eller tryck av något slag får inte användas.

Behörighet att vara testamentsvittne

ÄB:s bestämmelser om de krav som en person skall fylla för att kunna fungera som testamentsvittne är alltigenom desamma vid upprättande av testamente i ordinär form (ÄB 10: 1) som för vittnen vid muntligt nödtestamente (ÄB 10: 3). Kraven ifråga finns angivna i ÄB 10: 4 och det är här dels fråga om vittnenas personliga kvalifikationer dels om deras relation till testator eller till testamentstagare.

Vad vittnenas personliga kvalifikationer angår, kan ÄB 10: 4 sägas innebära en motsvarighet till 1946 års lag ang. vittne vid vissa rättshandlingar. Sålunda måste testamentsvittne ha fyllt 15 år. På denna punkt inträder behörigheten den dag då vittnet fyller 15 år. Vidare får som vittne ej användas person, som "på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själsverksamheten saknar insikt om betydelsen av vittnesbekräftelsen". Varje sinnesrubbning konstituerar sålunda inte obehörighet att vara testamentsvittne; det gör bara den rubbning, som gör det omöjligt för vederbörande att förstå vad det innebär att fungera som testamentsvittne.

De jäv, som består i vittnets relation till testator, härleds ur eget äktenskap resp. släktskap — och svågerlag. Som vittne kan sålunda ej användas testators make, ej heller någon som är släkt med testator i rätt upp- eller nedstigande led, ej heller testators syskon och slutligen ej heller den, som är i rätt upp- eller nedstigande led besvågrad med testator.

Vad äkta-make-hindret beträffar är att märka, att det här endast är fråga om vigselfäst äktenskap mellan testator och vittne; trolovning eller samboende under äktenskapsliknande former utgör sålunda ej hinder att vara testamentsvittne. Hindret består endast så länge äktenskapet varar och upphör

sålunda i och med äktenskapsskillnad. Bevittning, utförd av testators förutvarande make vid upprättande av testamente i tiden efter äktenskapets upplösning, är sålunda tillåten.

För det rätt upp- eller nedstigande släktskapshindrets del liksom ifråga om syskon rör det sig inte bara om äktenskapligt skyldskap utan också om utomäktenskapligt. Vidare räknas hit också de motsvarande relationer som grundas på adoptivförhållande och även halvsyskonskap.

Svågerlag utgör hinder att vara testamentsvittne endast om svågerlaget är rätt upp- eller nedstigande. Obehöriga att vara testamentsvittne är därmed testators svärföräldrar liksom hans avkomlingars makar. Eftersom hindret ej verkar i sidled, kan däremot testators svåger eller svägerska vara testamentsvittne.

Om den som anlitades såsom testamentsvittne är obehörig på någon av nu angivna grunder, d.v.s. bristande personliga kvalifikationer eller viss relation till testator, blir därmed *hela* testamentet ogiltigt. I ÄB 10: 4 ställs ytterligare vissa krav på testamentsvittnet, som emellertid är förbundna med endast en begränsad effekt: om vittne är obehörigt enligt dessa senare krav, kan testamentet ändå bli delvis gällande. Det är här fråga om vissa relationer mellan vittne och testaments*tagare*. Vittne får sålunda icke vara den som själv är ihågkommen i testamentet, inte heller make till testamentstagare eller någon som är i rätt upp- eller nedstigande släktskap eller svågerlag med eller syskon till testamentstagare. Dessa relationers närmare innebörd är här att förstå på samma sätt som nyss angivits ifråga om vittnes motsvarande relation till testator själv. Bestämmelsen om, att testamentets ogiltighet på grund av anlitande av vittne, som är jävigt enligt vad nu

sagts, endast är begränsad, återfinns i ÄB 13: 1. Där sägs, att formfel enligt ÄB 10: 4 st. 2 gör testamentet ogiltigt "allenast i den del som där avses". Ogiltigt blir sålunda endast förordnande till förmån för testamentsvittnet självt resp. till förmån för någon, som är så nära besläktad eller besvågrad med vittnet, som i lagrummet anges. Övriga förordnanden i testamentet drabbas inte av denna ogiltighet.

Skälet till, att de i ÄB 10: 4 angivna relationerna mellan testator och testamentsvittne resp. testamentstagare och testamentsvittne gör vittnet obehörigt, är närmast det, att vittnet här kan tänkas vara mindre objektivt än som är önskvärt. Den som står i här angiven relation till testator kan sålunda vara intresserad av att släktens arvsrätt inte åsidosätts genom testamente, och därmed benägen att utöva påverkan på testator i en eller annan riktning. Den som själv är testamentstagare eller står i nära relation till annan testamentstagare kan vara intresserad av att understödja testamentets tillkomst eller omfattning, såvitt rör just det ifrågavarande förordnandet.

Från regeln i ÄB 10: 4, att den som själv är testamentstagare ej må fungera som testamentsvittne, ges emellertid ett undantag. Enligt vad vidare i lagrummet anges kan nämligen en person, som i ett testamente förordnats till testamentsexekutor, dock bevittna detta testamente. Skälet till detta undantag är att just den person som fått testators förtroende att handhava boutredningen efter honom ofta är ett pålitligt vittne, som det faller sig naturligt för testator att anlita; så exempelvis en advokat eller bankjurist. Med hänsyn därtill att testamentsexekutorsuppdraget normalt medför ett arvode är det att se som en testamentarisk förmån. Skulle testator i testamentet ha bestämt ett arvode till testamentsexekutorn, som är

betydligt större än uppdraget kan anses motivera, kan situationen bli att bedöma så, att förordnandet om uppdraget och rimlig betalning för detta är giltigt, medan däremot den överskjutande betalningsförmånen får anses ogiltig enligt huvudregeln rörande förordnande till förmån för testamentsvittne.

Återkallelse av testamente

Ett testamente är, såsom ovan angivits, alltid återkalleligt. Detta ligger redan i testamentets begrepp: att vara ett uttryck för arvlåtarens yttersta vilja. Därmed måste det kunna återkallas, när testator har ändrat sig och testamentet sålunda inte längre svarar mot vad han senare vill förordna rörande sin kvarlåtenskap. I ÄB 10: 5 st. 2 stadgas sålunda, att utfästelse att ej återkalla testamente icke är bindande. Testator kan ej i något sammanhang eller på något sätt förbinda sig att låta ett testamente stå vid makt. Testamentet är därmed knappast användbart såsom del i affärsuppgörelse eller avtal rörande villkoren för en äktenskapsskillnad. Medkontrahenten måste för sådana fall alltid räkna med att testamentet kan bli återkallat, helt eller delvis.[13] Det finns väl egentligen bara ett hinder mot återkallelse: för att kunna återkalla testamentet måste testator ha en sinnesbeskaffenhet som medger att rättshandlingen ifråga företages. Rubbningar härutinnan kan sålunda medföra att testamentet inte kan återkallas. Utifrån en rent teoretisk synpunkt måste dock kanske sägas, att en av sådan rubbning influerad återkallelseavsikt icke är att se som ett uttryck för testators senare vilja i vad här avses.

Rörande sättet för testamentsåterkallelse finns bestämmelser i ÄB 10: 5 st. 1. Där talas om återkallelse, som sker enligt reglerna om testamentes upprättande resp. genom testamentshandlingens förstörande. Så

långt är det emellertid endast fråga om rekommendationer från lagstiftarens sida. Fortsättningsvis talas det nämligen om att testamente är utan verkan också då testator "eljest otvetydigt givit tillkänna att förordnandet ej längre var uttryck för hans yttersta vilja". Återkallelse må sålunda ske genom vilken åtgärd som helst, blott återkallelseavsikten därmed kommer till otvetydigt uttryck. Rekommendationen, att återkalla testamente genom upprättande av nytt sådant eller genom att förstöra testamentshandlingen, torde vid återkallelse förhållandevis ofta efterföljas. Det är inte ovanligt att ett senare formenligt testamente förses med en ingress, som säger "Med återkallande av alla mina tidigare testamentariska förordnanden förklarar jag härmed min yttersta vilja vara följande". Att riva sönder eller bränna upp en testamentshandling, som man i dess helhet vill ha undanröjd, torde vidare för testatorer i allmänhet ofta te sig som det närmast till hands liggande sättet att få testamentet bragt ur världen. Beträffande åtgärder av nu nämnda slag torde tvekan mera sällan yppa sig, huruvida testator verkligen avsett att återkalla testamentet. Någon gång har dock fråga ställts om den rätta innebörden av åtgärd som testator sålunda företagit. I ett fall har gjorts gällande, att ett testamente sönderrivits av våda och att sönderrivandet därför ej innebure en återkallelse. Det ansågs emellertid ej styrkt, att återkallelsen skett av våda och testamentet fanns därför vara rätteligen återkallat. I ett annat fall hade testator skickat bud till en person, som förvarade hans testamente, att detta skulle rivas sönder. Testators åtgärd ansågs utgöra giltig återkallelse, ehuru testamentshandlingen ännu vid hans död en vecka senare fanns kvar intakt. Vid lagrummets tillkomst diskuterades huruvida testamentsåterkallelse borde, liksom upprättande av tes-

tamente, vara formbunden eller eljest kunna ske endast genom åtgärd med testamentshandlingen. Det fanns emellertid, att återkallelse borde få ske också på annat sätt, blott återkallelseavsikten därmed kommit till otvetydigt uttryck. Beträffande åtgärder av mycket skiftande slag kan därför bli att taga ställning till frågan, om åtgärden skall anses utgöra giltig återkallelse eller ej. Härvid är särskilt att uppmärksamma, att testators blotta omnämnande av, att han ej längre vill vidbliva ett testamentariskt förordnande, ofta måste underkännas som återkallelse. Det är exempelvis inte helt ovanligt, att man fäller ett sådant yttrande blott för att ge sina arvingar intrycket att man återkallat ett testamente.

Med det nu sagda har närmast avsetts total återkallelse av ett testamente. De fall där ett testamente återkallas endast partiellt torde emellertid knappast ge upphov till färre tvistefrågor. Dessas innebörd är ofta hur man har att förfara med den del av kvarlåtenskapen, som omfattades av ett nu återkallat förordnande. I åter andra fall har testator förbisett att ett nytt förordnande, som han sätter i det återkallades ställe, innebär upprättande av ett nytt testamente och därför skall göras i testamentsform. Han tror — felaktigt — att det räcker med en anteckning på den testamentshandling, som en gång upprättats så som i ÄB 10: 1 sägs. Trots att det direkt följer av ÄB 10: 1 — och i förekommande fall ÄB 10: 3 — att varje nytt förordnande är formbundet, har till förebyggande av misstag särskild bestämmelse därom, att testamentstillägg är formbundet, upptagits i lag. Den återfinns i ÄB 10: 6.

Frågan om vem som skall ha den egendom, som blivit "ledig" genom partiell återkallelse blir huvudsakligen att lösa genom en tolkningsåtgärd. Har testator menat att förefintliga universella testaments-

tagares lotter skulle ökas med den egendom som varit föremål för det sedermera återkallade förordnandet, eller skall denna egendom tillfalla arvingarna, då det nu inte finns något testamentariskt förordnande angående densamma? Helt generellt kan väl sägas, att i de fall där arvingarna alldeles uteslutits genom att hela kvarlåtenskapen borttestamenterats, ligger det närmast till hands att antaga, att testator menat att den partiella återkallelsen skulle öka kvarstående universella förordnanden. Fall av giltig partiell återkallelse förbunden med ogiltigt testamentstillägg, ger i allmänhet upphov till ett motsvarande tolkningsspörsmål: om testator fått veta att en åtgärd, varigenom han återkallat visst förordnande och satt annat i dettas ställe, endast vore giltig såvitt gäller återkallelsen, hur hade han då velat, att man skulle förfara med den egendom, som omfattas av det ogiltiga tillägget?

Ett särskilt spörsmål rörande återkallelse av testamente är det om återkallelse av återkallelse. Kan testator genom att taga tillbaka sin återkallelse göra det en gång giltigt återkallade testamentet ånyo gällande? Frågan har inom doktrinen givits skiftande svar men har såsom sådan ännu ej varit föremål för HD:s avgörande.[14] Det som närmast skulle tala emot att det återkallade testamentet ånyo blev gällande enligt vad nu sagts, vore att de intressen som skall skyddas genom de stränga formreglerna för upprättande av testamente, kunde riskera att bli helt åsidosatta. Den återkallelseåtgärd genom vilken testamentet skulle få denna nya giltighet, kunde vid frånvaron av vittnen tänkas tillkommen under obehörig påverkan på testator etc. För ett erkännande av att en återkallelse av återkallelse skulle sätta testamentet i kraft på nytt, synes tala dels formkravens ursprungliga iakttagande dels de skäl för formlös testaments-

återkallelse, som anföres i motiven till ÄB 10: 5.[15] En förutsättning för att ett enligt ÄB 10: 1 upprättat testamente efter återkallelse skall ånyo sättas i kraft genom att återkallelsen formlöst återkallas är givetvis att testamentshandlingen finns i behåll. Har den i återkallelsesyfte bränts upp, kan den inte gärna ges ny giltighet på nu nämnt sätt. Svårlösta problem kan, om man stannar för att anse återkallelse av återkallelse kunna ge testamentet ny giltighet, uppkomma exempelvis, om testator, kanske med stor omsorg, satt ihop den testamentshandling, som han i återkallelseavsikt tidigare rivit sönder. Mindre svårbedömbart är väl det fallet, då testator tecknat sin återkallelse på testamentshandlingen och sedan strukit över återkallelsen.

Ännu en fråga rörande återkallelse av testamente aktualiseras i ÄB 10 kap., den nämligen om verkan testatorer emellan utav ensidig återkallelse av inbördes testamente. Enligt ÄB 10: 7 leder sådan återkallelse, om den väsentligen rubbat förutsättningarna för det ömsesidiga förordnandet, till att den återkallande testatorn går förlustig den rätt som det inbördes testamentet ger åt honom. Inbördes testamente förekommer framför allt som testamente av två personer till varandras förmån; stundom är det dock fråga om flera testatorer, så exempelvis, då flera i en syskonkrets tillgodoser varandra. Om det inbördes testamentet givits genom *en* handling eller om varje testator för sig upprättat sitt testamente saknar principiell betydelse: testamentet blir vad som här kallas "inbördes" genom att testatorerna ger förmåner åt varandra. Testamentets karaktär av inbördes, enligt vad nu sagts, kan inte hindra testator från att återkalla sitt förordnande. Hans återkallelserätt är såsom sådan lika fri som vid ett icke-inbördes testamente. Återkallelsens principiella giltighet är sålunda icke

beroende av att medtestator också återkallar eller ens av att medtestator före dödsfall får vetskap om återkallelsen. Det som avses med bestämmelsen i ÄB 10: 7 är den ensidiga återkallelsens — den må vara total eller partiell — inverkan på den återkallandes ställning som testamentstagare enligt medtestators förordnande. Denna hans rätt ändras härvidlag endast om han genom sin återkallelse väsentligt rubbat förutsättningarna för det ömsesidiga förordnandet. Huruvida detta skall anses vara fallet eller ej, blir främst ett spörsmål om utletande av medtestators vilja: får han tänkas ha velat kvarstå vid sin del av det inbördes förordnandet även om han fått veta, att den eller de andra återkallat sitt testamentariska förordnande? Ibland rör det sig här om förordnanden endast till testatorernas inbördes förmån, så att den eller de som lever efter skall tillgodoses av kvarlåtenskapen efter den testator som avlider före honom. I andra fall åter är sådant förordnande förbundet med bestämmelse därom att efter bådas — resp. allas — död den då befintliga kvarlåtenskapen skall tillfalla viss testamentstagare, som testatorerna gemensamt velat tillgodose. Därest testator, som får vetskap om att medtestator återkallat sin del av förordnandet, ändå låter sitt testamente kvarstå oförändrat, får naturligtvis i allmänhet antagas, att ömsesidigheten inte utgjort en väsentlig förutsättning för hans del i testamentet. Tillämpning av ÄB 10: 7 synes inte vara alltför frekvent, men hithörande spörsmål aktualiseras kanske något oftare först när båda — resp. alla — testatorerna avlidit och tidigare avliden testator ej fått vetskap om efterlevande testators återkallelse. Fråga kan då bli om hur efterlevande testator skall gunna bli förlustig den rätt som testamentet tillägger honom; han har ju redan åtnjutit denna. Vare sig testatorena genom de ömse-

sidiga förordnandena tillgodosett endast varandra eller också bestämt vem som skulle få kvarlåtenskapen eller del av denna efter bådas resp. alla testatorernas död, synes det här i allmänhet bli fråga, huruvida senare avliden testamentstagares rättsinnehavare skall ersätta medtestators arvinge eller testamentstagare för den förmån som den förre åtnjutit enligt ett testamente, vars förutsättningar han väsentligt rubbat.

Testamentes tolkning

Ett besvärligt testamentsrättsligt spörsmål är det om testamentets tolkning. Det är inte ovanligt att tvekan uppstår om vad testator kan ha menat med ett eller annat uttryck i testamentet; ibland kan kanske testamentets hela innehåll vara oklart. Testator kan ha uttryckt sig mindre tydligt eller också visar det sig att han tagit fel i något avseende. Eftersom frågan om hur det i testamentet till uttryck komna skall förstås vanligtvis inte kommer upp förrän efter testators död, kan hans rätta mening ofta vara svår att med önskvärd säkerhet fastställa. Utgångsläget måste ju vara att söka utleta testators vilja; det är ju den, som skall förverkligas genom att testamentets bestämmelser följs vid handhavandet av hans kvarlåtenskap. En testamentstagares med hänsyn till testamentets avfattning aldrig så välgrundade förväntningar är här inte att tillmäta någon betydelse.

ÄB:s bestämmelser om testamentstolkning innehålles i dess 11 kap. Huvudregeln är att åt testamente skall ges den tolkning, som må antagas överensstämma med testators vilja. (ÄB 11: 1) Vid utletandet av denna är det i princip tillåtet att använda alla till buds stående bevismedel såsom samtalsvis fällda yttranden av testator etc. etc. Vad som emellertid härvidlag dock inte får förbises är testamentets formbundenhet: som uttryck för testators yttersta vilja godkänner lagen endast det formenliga för-

ordnandet. Relationen mellan formkravet, å ena sidan, och den här angivna rätten att vid testamentets tolkning använda alla slags bevismedel, å andra sidan, kan anges så, att tolkningen måste vara på det sättet knuten till det formenliga förordnandet, att den endast får avse förståendet av vad som i detta kommit till uttryck, ehuru oklart eller bristfälligt. Däremot får i testamentet ej intolkas ett förordnande, som där ej alls kommit till uttryck. En helt annan sak är att de supplerande tolkningsreglerna i fortsättningen av ÄB 11 kap. kan komma att innebära viss komplettering av testamentet. Till dessa bestämmelser återkommer framställningen strax nedan. Först må emellertid sammanfattningsvis konstateras, att testamentstolkning enlig ingressbestämmelsen i ÄB 11: 1 blir en åtgärd av helt subjektiv karaktär. Det kan här och får här inte bli en fråga om annat än att söka utleta testators vilja. Detsamma kan sägas om tolkningsregeln i paragrafens 2 st. Om det måste konstateras att testamentet genom felskrivning eller annat misstag fått annat innehåll än testator åsyftat, "skall det likväl verkställas, såvitt rätta meningen kan utrönas". Det kan här komma att röra sig exempelvis om fall, då testator använt felaktig beteckning på en testamentstagare eller angivit en denne tillkommande förmån på ett sätt, som med hänsyn till andra förekommande omständigheter visar sig ge upphov till tvekan. Sålunda torde t.o.m. ett i testamente angivet penninglegat kunna till sitt belopp höjas eller sänkas resp. universell testamentstagare tillagd kvotdel av kvarlåtenskapen kunna ändras. Det måste emellertid framhållas, att just i dessa senare fall och med dem likställda stor försiktighet är påkallad. Skälen mot att här acceptera testamentets lydelse måste uppenbarligen vara mycket starka.

Att märka är att ÄB 11: 1 st. 2 inte reglerar frågan

om verkan av testators motivvillfarelse. I lagrummet avses de fall då det föreligger oöverensstämmelse mellan vad som kommit till uttryck i testamentet och vad som får anses ha varit testators vilja. I ÄB 13: 3 behandlas det fall där testator "svävat i villfarelse som varit bestämmande för hans vilja att göra testamentet". I det senare fallet föreligger i princip överensstämmelse mellan testamentets lydelse och testators vilja, men hans vilja har bestämts utifrån felaktiga antaganden. Sådan villfarelse kan enligt ÄB 13: 3 leda till att testamentet ej blir gällande.[16]

Den allmänna princip rörande testamentstolkning, som är lagfäst i ÄB 11: 1, följs i kap:s övriga paragrafer upp av mera detaljerade stadganden, som dock alla vilar på den i ÄB 11: 1 uttryckta grundprincipen. Det är sålunda också enligt dessa följande stadganden fråga om att söka få fram testators vilja. För de fall, där denna ej kan utletas med hjälp enbart av i det speciella fallet förefintliga tolkningsdata, ges här supplerande regler, som bygger på ett antagande hur testatorer i allmänhet rimligen skulle kunna tänkas önska, att det förfores med deras kvarlåtenskap i en situation av i resp. lagrum angivet slag.

Bestämmelsen i ÄB 11: 2 bygger på skillnaden i rättsställning mellan en legatarie och en universell testamentstagare. Dessa båda begrepp är närmare klarlagda i ÄB 11: 10. Enligt detta senare lagrum förstås med den legatarien tillkommande förmånen, legatet, att legatarien ur kvarlåtenskapen får exempelvis viss sak, visst penningbelopp eller viss nyttjande- eller avkomsträtt. Som universell testamentstagare åter räknas den som tillagts hela kvarlåtenskapen, viss kvotdel av denna eller det överskott som blir kvar, när annan eller andra testamentstagare fått sitt. I lagrummet anges testator genom sådant förordnande ha insatt den universella testamentstagaren

"i arvinges ställe". Legat utgår före universellt förordnande. Legat skall vidare enligt ÄB 11: 2 tagas ur den oskiftade kvarlåtenskapen och sålunda inte belasta endast viss eller vissa arvingars resp. testamentstagares lott. Stundom framgår dock av testamentet att motsatsen skall gälla, och då har detta självfallet företräde framför den supplerande tolkningsregeln i ÄB 11: 2. Som exempel kan tänkas, att testator givit A ett legat bestående av vissa lösöreföremål, och därutöver förordnat att kvarlåtenskapen i övrigt skall så fördelas att B erhåller all fast egendom och C all lös egendom. Väl skall legatet också här utges innan kvarlåtenskapen i övrigt helt fördelas, men i realiteten belastar det ju bara C:s lott.[17]

Bestämmelsen i ÄB 11: 3 reglerar, för enligt testamentet tveksamma fall, konkurrensen mellan flera legatarier, då kvarlåtenskapen ej förslår till dem alla. Situationen är i lagrummet reglerad så att saklegat ges företräde framför penninglegat. Räcker kvarlåtenskapen inte ens till alla saklegat, kan situationen ge upphov till problem som är särskilt subjektivt färgade. Så kan företräde vara att ge åt legatarie som fått en minnessak av obetydligt värde eller åt legatarie som anses ha större anknytning till en sak med huvudsakligen affektionsvärde. Beträffande legat i pengar — eller närmast i pengars värde, såsom aktier, obligationer — är lagrummets regel den, att sådana legat skall nedsättas i proportion till sina värden.

Här må också uppmärksammas den nedsättning av dem i testamente tillagda förmåner, som legatarier — och universella testamentstagare — kan få vidkännas därför, att testator, som efterlämnar bröstarvingar, testamenterat bort mera av kvarlåtenskapen än som utgör den s.k. disponibla kvoten och bröstarvinge därför begär jämkning av testamentet. Denna konkurrens mellan bröstarvingar och testamentstaga-

re är i ÄB 7: 3 löst så, att de universella testamentstagarna först får vidkännas erforderlig minskning. Skulle detta inte räcka till för bröstarvingarnas tillgodoseende får också legaten angripas och då viker penninglegaten först. Penninglegaten skall därvid — liksom först de universella förordnandena — minskas proportionellt. Först när bröstarvingens anspråk på halva kvarlåtenskapen inte kan tillgodoses ens genom att universella testamentstagare och penninglegatarier helt frånkännes dem tillagda förmåner, kan också saklegaten angripas. Detta torde emellertid mera sällan bli fallet. Konkurrensen mellan flera saklegat torde, i sådana undantagsfall, få lösas främst utifrån saklegatens värde, testators relation till saklegatarien och legatariens relation till saken.

I ÄB 11: 4 behandlas en i praktiken inte alltför sällan uppkommande fråga, nämligen den om hur man har att förfara, då testamentstagare tillerkänts rätt till viss egendom, men det vid testators död visar sig att testator då inte har denna egendom. Vanligen rör det sig om egendom som testator hade då han gjorde förordnandet, men som han sedan kommit att avhända sig. Det kan också tänkas att testator avsett att förvärva egendomen ifråga men att detta inte blivit av eller, väl dock mera sällan, att han felaktigt antagit att egendomen tillhörde honom. Stundom ger väl testamentet, särskilt i kombination med förefintliga tolkningsdata, här erforderlig ledning. Så kan exempelvis vara fallet beträffande egendom som testator hade då förordnandet gjordes, men som han därefter avhänt sig och i dess ställe skaffat annan, helt eller förhållandevis likvärdig. I sådana fall kan situationen bli att bedöma så att testamentstagaren skall anses vara ihågkommen med den nyanskaffade egendomen, ehuru denna inte helt eller i något fall kanske inte alls svarar mot egendomsbe-

teckningen i testamentet. Förefintliga tolkningsdata kan vidare tänkas leda till att testamentstagaren anses skola ha ersättning i pengar för egendom som inte finns i kvarlåtenskapen. I åter andra fall är kanske omständigheterna kring testators avhändelse av egendom, som tillagts testamentstagare, sådana att testator inte avsett att testamentstagaren skulle kompenseras med annan förmån i den uteblivnas ställe. Där ledning inte kan erhållas av testamentet och förefintliga tolkningsdata, blir att förfara enligt regeln i ÄB 11: 4. Förordnandet blir utan verkan och testamentstagaren erhåller därmed ingen kompensation. En till sin realitet med spörsmålet i ÄB 11: 4 besläktad situation behandlas i ÄB 11: 5. Här är den egendom som tillagts testamentstagare fortfarande i behåll så att den kan tilldelas honom, men den är nu mindre värd, därför att den vid testators död finnes vara besvärad av panträtt eller annan rättighet utöver vad fallet var vid testamentets upprättande. Normalt får en testamentstagare finna sig i att honom tillagd egendom sjunkit i värde under mellantiden mellan testamentets upprättande och testators död Egendomen kan nu vara mindre värd på grund av ålder, slitage. En bil har längre körsträcka, en värdefull sten i ett smycke har gått förlorad etc. Om däremot nettovärdet inkräktats av sådana dispositioner som i ÄB 11: 5 sägs, kan läget vara mera differentierat. Det framgår kanske av omständigheterna att testator avsett, att en belåning eller pantsättning av borttestamenterad egendom skulle vara högst tillfällig, men han ändå inte kommit att upphäva belastningen ifråga. Där sådana tolkningsdata inte kan utletas, kan man ha att vid testamentets verkställighet gå till regeln i ÄB 11: 5, att testamentstagaren får nöjas åt egendomen med dess genom pantsättning eller annan upplåtelse reducerade nettovärde. Ett

inte alldeles ovanligt sådant fall är det, då testator belånat fast egendom.

I ÄB 11: 6 behandlas framför allt det läge då testamentstagare inte kan nås av honom tillagd förmån. Det är dels fråga om fall, då testamentstagaren dött före arvlåtaren, dels om fall av succesiva förordnanden, då testamentstagaren väl överlevt testator men dött före tidigare förmånstagare och därför inte kan efterträda denne. Bestämmelsen är emellertid vidare tillämplig, då testamentstagare avsagt sig sin rätt enligt testamentet eller förverkat denna.[18] Det torde inte vara alltför ovanligt att testator inte angivit vem som skulle träda i avliden testamentstagares ställe; särskilt så, om testator är väsentligt mycket äldre än testamentstagaren. ÄB 11: 6 sätter nu testamentstagarens avkomlingar i hans ställe, såframt dessa ifråga om arv efter testator varit berättigade att träda i testamentstagarens ställe. Regeln vilar på presumtionen, att en testator, som ihågkommit en närmare släktning, in dubio skulle velat låta förmånen gå vidare till dennes arvsberättigade släktingar. De fall då testamentstagare förverkat sin rätt enligt testamentet är väl av de här ifrågavarande de minst vanliga, men förmodligen också de där presumtionen bakom ÄB 11: 6 har sitt minsta utrymme.

I anslutning till tolkningsreglerna i ÄB 11: 3—5 har här ovan behandlats fall, då testamentstagare ur testators kvarlåtenskap får en förmån av mindre värde än vad testamentet tillägger honom resp. trots testamentet inte får något alls. I ÄB 11: 7 däremot är fråga om fall, då testamentstagare kan få mera än han tillagts enligt testamentets lydelse. Det rör sig här om att egendomen blir "ledig" genom att annan testamentstagare inte kan taga den i anspråk. Detta kan enligt ÄB 11: 7 leda till accrescens eller ökning av annan testamentstagares lott. Det är sålunda i

utgångsläget fråga om en situation av i ÄB 11: 6 behandlat slag: testamentstagare är död, har avsagt sig sin rätt enligt testamentet eller har förverkat denna. Om det emellertid då inte finns arvinge som kan träda i hans ställe, eller tolkningsdata av tillräcklig styrka talar emot att testamentstagarens rätt går vidare till hans arvingar, kan det i stället bli fråga om att ytterligare gynna kvarvarande testamentstagare. Först må då emellertid uppmärksammas de fall då testator förordnat endast beträffande en del av sin kvarlåtenskap, kanske t.o.m. endast en mindre del av denna, medan den resterande kvarlåtenskapen, såsom lämnad orörd av testamentet, tillfaller hans arvingar till fördelning dem emellan enligt arvsrättens regler. Här blir självfallet, om ej särskilda tolkningsdata verkligen skulle ge annat vid handen, testamentet att förstå så att, vid hinder mot verkställighet av detta helt eller delvis, arvingarnas lotter skall ökas med den ledigblivna egendomen. I ÄB 11: 7 uppmärksammas fall av i princip annan beskaffenhet, nämligen de då testator genom att testamentera bort hela sin kvarlåtenskap — resp. allt utöver bröstarvingarnas laglotter — visat sig vilja helt frångå arvsrättens regler — resp. följa dess endast så långt han av laglottsreglerna känt sig förpliktad därtill. I sådana fall torde mycket starka tolkningsdata fordras för att testamentet skulle böra anses vara att förstå så, att arvingarna skulle gynnas med förmån, som testamentstagare inte kunnat taga emot enligt vad här är ifråga. Tvärtom torde för fall, då testamentet helt utesluter legalarvingarna resp. endast tillgodoser dessas rätt till laglott, presumtionen i ÄB 11: 7 för att testator skulle velat se de universella testamentstagarnas lotter ökade men däremot inte velat låta legalarvingarna träda till härutinnan, vara särskilt beaktansvärd.

I ÄB 11: 8 är en förutsättningstanke lagfäst såsom tolkningsgrund. Här avses det fall då testator förordnat till förmån för sin trolovade eller make men denna förbindelse dem emellan antingen därefter upplösts på annat sätt än genom testators död eller vid hans död talan om äktenskapsskillnad var anhängig och inte förfallen enligt GB 11: 3. För dessa fall torde det så gott som undantagslöst bäst stämma med testators vilja att hans förordnande, såsom i ÄB 11: 8 sägs, blir utan verkan. Här är väl oftast fallet det, att testator i själva testamentet inte angivit trolovningens eller äktenskapets bestånd såsom villkor för förordnandets genomförande: upprättandet av testamente till förmån för trolovad eller make har väl snarare sin grund i testators ogrumlade uppfattning, att förbindelsen skall vara obruten ännu vid hans död. Av samma skäl som lett till att förordnandet ej sålunda av testator villkorats, torde särskilda tolkningsdata på denna punkt sällan vara att finna. Däremot synes endast för något undantagsfalls del kunna antagas, att testator i den icke förutsedda situationen skulle valt en annan lösning än den som ges i ÄB 11: 8.

Stundom ger en testator viss ändamålsbestämmelse rörande sin kvarlåtenskap i dess helhet eller del av denna. Just sådana förordnanden hör ofta till de mera genomtänkta och därmed utförligt behandlade. Icke desto mindre ger de stundom upphov till tvekan rörande testators intentioner i ett eller annat avseende. För ett sådant fall ges i ÄB 11: 9 en supplerande tolkningsregel, nämligen ifråga om vem som skall verkställa den prestation testator genom sin ändamålsbestämmelse önskar utförd. Som exempel på ändamålsbestämmelse av här avsett slag kan nämnas skyldighet att hålla en testamenterande konstnärs ateljé öppen för allmänheten, att utdela stipendier ur

avkastningen av vissa värdepapper e.d. Lagrummet ger nu besked om vem som skall verkställa förordnandet ifråga, därest testators vilja härutinnan inte eljest kan utletas. Om förordnandet avser egendom som tillagts viss arvinge eller testamentstagare, åligger verkställigheten denne; så i här ovan exemplifierade fall, om någon särskilt tillagts eller eljest blir tillskiftad ateljén resp. värdepapperen ifråga. Är ändamålsbestämmelsen däremot inte sålunda knuten till egendom, som tillagts viss testamentstagare eller tillfaller viss arvinge, skall det under boutredningen såsom sådan sörjas för att ändamålsbestämmelsen blir tillgodosedd ur boet innan detta i övrigt skiftas.[19]

Om testamentstagares rätt vid successiva förordnanden

I ÄB 12 kap. behandlas det fallet, att testator gjort sin kvarlåtenskap till föremål för successiva förordnanden: rätt till densamma skall tillkomma en eller flera testamentstagare först efter det annan testamentstagare åtnjutit förmån av den. Under rubriken "Om testamentstagares rätt i vissa fall" behandlas här testamentstagares rättsställning vid sådana, successiva förordnanden. Redan i testamentet kan naturligtvis testamentstagarnas rättsställning vara i detalj klarlagd. Då skall dessa bestämmelser följas: de utgör det uttryck för testators vilja, som enligt testamentsrättens huvudregel skall förverkligas. En hänvisning till detta förhållande ges i ÄB 12: 2 genom angivandet, att kapitlets 3—9 §§ gäller "såvitt ej annat följer av testamentet". Utmärkande för fallen av successiva förordnanden är att förutgående testamentstagares rätt till testators egendom visserligen kan vara mer eller mindre omfattande, men full

äganderätt har han aldrig i den meningen att han skulle äga förfoga över honom tillagd förmån ur testators kvarlåtenskap också för eget dödsfalls skull. Väl talas ibland om att första testamentstagaren erhåller äganderätt till kvarlåtenskapen eller del av denna, medan vid hans död äganderätten skall gå vidare till viss successor, som därmed blir sekundosuccessor i testators bo. Den rätt som första testamentstagaren här får är emellertid, som nyss nämnts, inte en full äganderätt utan högst en fri förfoganderätt. Denna två eller flera successorer efter varandra tillkommande rätt kan innefatta ett universellt förordnande eller ett legat; testamentstagare har tillagts *antingen* rätt till kvarlåtenskapen i dess helhet, viss kvotdel av denna eller överskottet, sedan andra förmåner utgått ur kvarlåtenskapen, *eller* viss förmån såsom legat.[20] Stundom är emellertid den första testamentstagarens rätt till egendomen i testators bo inte så omfattande som nu sagts: den kan sålunda innefatta endast rätt att besitta och nyttja egendomen eller endast rätt att uppbära avkastning eller ränta av den. I dessa båda fall har redan vid testators död genom arv eller på grund av testamentet annan blivit ägare till egendomen ifråga: en äganderätt, som då är belastad med den här först avsedda testamentstagarens besittnings- och nyttjanderätt resp. hans avkomsträtt.

Ett fall utav successiva åtnjutanden av förmåner ur dödsbo är föremål för arvsrättslig reglering, nämligen den rätt som enligt ÄB 3 kap. tillkommer först avliden makes arvingar vid efterlevande makens död. I ÄB 12: 1 ges bestämmelse för det fall då en sådan situation gjorts till föremål för testamentariskt förordnande i den meningen, att först avlidne maken bestämt vem som skall ha kvarlåtenskapen vid efterlevande makens död. I den mån testator inte givit

närmare besked rörande successorernas rättsställning, träder ÄB 12: 1 till med en tolkningsregel; då skall bestämmelserna i ÄB 3 kap., givna för där avsedd arvsrättslig situation, tillämpas på den förevarande testamentsrättsliga och sålunda tjäna till ledning vid behandlingen av den först avlidne makens kvarlåtenskap efter båda makarnas död.

Som här tidigare nämnts, kan första testamentstagarens rätt vara begränsad till att avse endast nyttjande av viss egendom, som vid testators död eller senare tillfaller annan med äganderätt. Sådan *nyttjanderättshavares* rättsställning är närmare reglerad i ÄB 12: 2—9. Den anges — i sammandrag — på följande sätt. Förvaltningsrätten till egendomen och rätten till avkastningen av densamma tillkommer nyttjanderättshavaren. Han åläggs att vid sin förvaltning iakttaga ägarens rätt och bästa och att ej sammanblanda egendomen med annan i den mån egendomens ändamålsenliga användning inte skulle främjas av just sådan samförvaltning med annan egendom. Beträffande kostnaderna för egendomens förvaltning ges vidare i ÄB 12: 3 den bestämmelsen, att alla för egendomens bevarande nödvändiga sådana skall bekostas av nyttjanderättshavaren i den mån de bör betalas med den avkastning av egendomen han må uppbära.

Såsom icke-ägare har nyttjanderättshavaren inte rätt att överlåta egendomen till annan. För vissa undantagsfall är honom dock sådan rätt given. I ÄB 12: 4 anges först, att nyttjanderättshavaren har rätt att avyttra lösören, som inte har särskilt värde för ägaren. Med uttrycket "lösören" avses här vad som vanligen betecknas som lösa saker: möbler och annat till heminredning hänförligt, konstverk, inventarier i en rörelse etc. I fråga om sådana föremål är nyttjanderättshavarens ställning så fri, att han har rätt

att avhända sig den alldeles utan ägarens medgivande eller ens hörande. Ägarens intresse är här tillvarataget genom begränsningen till sådana saker, som inte har särskilt värde för honom. Skulle föremålen ifråga få anses ha sådant värde för ägaren, är nyttjanderättshavarens ställning inte så fri. Då måste han begära ägarens samtycke till avyttringen. Skulle ägaren inte ge sitt samtycke kan nyttjanderättshavaren vända sig till domstol och begära dess tillstånd. På sätt nu sagts har nyttjanderättshavaren att förfara också i fall, då han önskar avyttra annan lös egendom än lösören, såsom exempelvis värdepapper. Själva *nyttjanderätten* får inte överlåtas. Den kan inte frånhändas nyttjanderättshavaren ens genom utmätning för hans gäld.

I ÄB 12: 5 ges bestämmelser om förvaltning av penningmedel. Dessa skall nyttjanderättshavaren anbringa så att de blir räntebärande, och lagrummet anger också hur de skall placeras. Det skall i princip ske på samma sätt som i FB är bestämt rörande omyndigs penningmedel. Genom överenskommelse mellan nyttjanderättshavaren och ägaren kan dessa bestämmelser liksom förvaltningsreglerna i övrigt i ÄB 12 kap. åsidosättas. Domstol kan också ge tillstånd till att penningmedel handhas på annat sätt än ÄB 12: 5 säger. Medel, som utgjort köpeskilling vid avyttring av egendom i jordbruk eller annan rörelse, liksom smärre likvider för andra lösören äger nyttjanderättshavaren dock fritt omplacera i annan sådan egendom.

Ägarens rättsställning är föremål för reglerna i ÄB 12: 6—9. Liksom ägaren inte behöver finna sig i att ha annan nyttjanderättshavare än den testator bestämt (ÄB 12: 4 st. 2), har nyttjanderättshavaren i princip rätt att kräva, att det i testamentet bestämda äganderättsförhållandet blir vid makt. Med nyttjan-

derättshavarens samtycke resp. med domstols tillstånd kan ägaren dock avhända sig egendomen. För ägaresamtycke till avhändelse av fast egendom innehåller ÄB 12: 6 ett formkrav. Samtycket skall ges skriftligen med två vittnen. Ägarens förfogande över egendomen utan nyttjanderättshavarens samtycke eller domstols tillstånd är enligt lagrummet "ogill, om nyttjanderättshavaren påstår det". Annan än denne skulle sålunda inte äga göra ogiltigheten gällande.[21] Skulle ägaren i nu avsedda fall ha överlåtit lös egendom och förvärvaren var i god tro, anses denne kunna åberopa svensk rätts allmänna regel om godtrosskydd vid förvärv av lös egendom. Härför torde emellertid fordras, att ägaren vid avyttringen haft egendomen i sin besittning och detta är väl sällan fallet, då nyttjanderätten ju normalt förutsätter att egendomen är i nyttjanderättshavarens besittning. Förbudet i ÄB 12: 6 mot en ägarens frivilliga avhändelse av egendom mot nyttjanderättshavarens vilja resp. utan domstols tillstånd fullständigas såsom skydd för nyttjanderättshavaren genom bestämmelsen i ÄB 12: 7 därom, att egendomen ej heller får tagas i mät för ägarens gäld annat än undantagsvis. Dessa undantagsfall är enligt lagrummet dels de, då egendomen häftar för gälden på grund av panträtt e.d., dels de, då ägaren pålagts ansvar för denna enligt delningsreglerna i ÄB 21 kap.

I ÄB 12 kap. må här slutligen uppmärksammas förvaltningsbestämmelserna i 12: 9—11. Regler är här givna till skydd för ägaren mot nyttjanderättshavarens åtgärder och för efterföljande legatarie mot förutgående legataries åtgärder. Sålunda kan domstol ålägga en nyttjanderättshavare resp. en legatarie, som genom otillbörligt förfarande med avseende på av dem innehavd egendom uppenbarligen äventyrar ägarens resp. den efterföljande legatariens intressen,

att ställa säkerhet för egendomen. Alternativt kan vederbörande yrka, att egendomen ställes under förvaltning av god man, och vidare är nyttjanderättshavaren resp. förutgående legatarie skadeståndsskyldig vid uppsåtlig eller vårdslös misskötsel av egendomen.

Om testamentes ogiltighet

Bestämmelser om testamentes ogiltighet finns i ÄB 13 kap. Eller mera adekvat uttryckt: ÄB 13 kap. ger besked om vilka omständigheter som, om de görs gällande, kan leda till att ett testamente ogiltigförklaras. Det kan röra sig om bristande behörighet, om formella ogiltighetsgrunder eller om materiella sådana. I samtliga fall kan arvingarna genom underlåten klandertalan eller genom uttryckligt godkännande låta testamentets bestämmelser dock lända till efterföljd.[22] Ett testamente kan sålunda befinnas i ett eller annat avseende inte fylla de krav som lagen ställer för att testamentet egentligen skall kunna kallas giltigt, men jämlikt uttryckligt godkännande eller på grund av underlåten klandertalan likväl bli bestämmande för fördelningen av testators kvarlåtenskap. Om man väljer att här inte tala om ett ogiltigt testamente utan i stället om ett testamente som är behäftat med ogiltighetsgrund, en ogiltighetsanledning, borde man lättare kunna hålla de skilda situationerna isär. Termen ogiltigt testamente skulle vid denna åtskillnad kunna förbehållas de fall där testamente av domstol ogiltigförklarats, eller de ifrågavarande parterna genom bindande överenskommelse kommit till motsvarande resultat.

Det står sålunda parterna fritt att trots ogiltighetsgrunden förverkliga testamentets förordnanden. Ett undantag utgör dock de fall i vilka ogiltighetsgrunden består däri, att det testamentariska förordnandet

är lagstridigt eller strider mot goda seder. Då anses testamentets bestämmelser inte kunna genomföras.

En annan fråga, som aktualiserats i anslutning till möjligheten att acceptera och genomföra ett med ogiltighetsanledning behäftat testamente, är den om vilka minimikrav som måste upprätthållas för att ett testamente överhuvud skall kunna anses vara för handen. Praxis ger här inte erforderlig ledning. De hit hörande fallen, som kanske inte är alltför många, kan vara sinsemellan mycket olika. Att generellt ange hur gränsen skall dragas mellan å ena sidan en handling som, ehuru formellt mycket bristfällig, dock kan anses utgöra ett testamente, och å andra sidan en viljeyttring som inte når upp till denna nivå, förefaller knappast möjligt. Som exemplifierande må anföras ett underrättsfall, däri som testamente bevakats en av den avlidnes son avgiven berättelse, enligt vilken sonen föreslagit sin fader att testamentera sonens blivande arv efter fadern till sonens barn. Fadern hade förklarat sig införstådd med detta förslag och dess fördelar. Skriftlighet eller vittnen hade ej förekommit. Det var vidare överhuvud inte fråga om sådan nödsituation som i ÄB 10: 3 sägs. Underrätten ansåg att här alls inte förelåge ett testamente. Ett annat fall att notera är det, att testators namnteckning är förfalskad. Då är handlingen självfallet ej ett testamente av denne arvlåtare.

Bestämmelsen i ÄB 13: 1 går tillbaka på bestämmelserna i ÄB 9: 1 om testationsbehörighet och i ÄB 10 kap. om testamentets form. Var testator ej behörig att upprätta testamente eller fyller testamentet ej formkraven i ÄB 10 kap., är testamentet "ej gällande". Som tidigare nämnts, kan det röra sig om total eller partiell ogiltighet.[23] Partiell är ogiltigheten om testator efter fyllda 16 år men före 18 års ålder i testamentet förfogat dels över egendom som han har

under sin rådighet, dels över egendom som står under hans förmyndares förvaltning. Om partiell ogiltighet kan det vidare bli fråga, då till vittne tagits en person som själv är ihågkommen i testamentet, eller står i sådan nära relation till testamentstagare som i ÄB 10: 4 st. 2 sägs. I det förra fallet är testamentet giltigt såvitt gäller den egendom varöver den underårige själv råder. I det senare fallet är det giltigt i vad det innefattar förordnanden till förmån för andra personer än de här nämnda.

ÄB 13: 2 rör det materiella fel som har sin grund i rubbning av testators själsverksamhet. Att härvidlag särskilt uppmärksamma är att det inte är testators rubbade själsverksamhet såsom sådan, som utgör ogiltighetsanledning. Lagrummets besked, att testamentet ej är gällande, avser endast det fall då testamentet har upprättats *under inflytande av* sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av testators själsverksamhet. Så kan ett psykiskt sjukdomstillstånd variera till sin styrka och sin inverkan i övrigt på testators rättsliga handlingsförmåga. Det i sådant fall avgörande är huruvida han, trots sjukdomen, just vid tiden för testamentets upprättande får anses ha kunnat på ett "normalt" sätt bedöma med fördelningen av hans kvarlåtenskap förbundna spörsmål. En sådan bedömning är förmodligen oftast mycket vansklig att göra. Självfallet är det inte bara till ett upprättande av testamente som det förevarande kravet beträffande testators sinnesbeskaffenhet hänför sig. Även en återkallelse av testamente kan ogiltigförklaras därför att den tillkommit under inflytande av en rubbning i själsverksamheten.[24] För återkallelsesituationens del kan vid bedömningen tillkomma ytterligare en svårighet. Återkallelsen kan ha skett genom testamentshandlingens förstörande — den återfinnes kanske efter testators död sönderriven på

ett sätt, som uppenbarligen tyder på förstörelseavsikt men bitarna finns kvar. Arvlåtaren ifråga har vidare tidvis varit psykiskt frisk, tidvis så psykiskt sjuk, att han alldeles uppenbart under sjukdomsperioderna saknat varje insikt i testamentariska spörsmål. Normalt kan ju ett testamente återkallas genom testamentshandlingens förstörande och den får väl här, om inte alldeles särskilda skäl visas för motsatsen, anses "förstörd".[25] Högst tänkbart är emellertid att man i ett eller annat fall inte kan förebringa utredning om huruvida sönderrivandet skett under en arvlåtarens sjukdomsperiod eller på tid då han varit frisk.

Ogiltighetskapitlet — ÄB 13 kap. — innehåller ytterligare två bestämmelser, sammanförda i ÄB 13: 3. Det kan sägas här vara fråga om två skilda slag av viljefel. Ogiltighetsanledning enligt paragrafens 1 st. är viss påverkan på testator, utövad av annan person. Testator har inte handlat fullt frivilligt när han upprättade testamentet. Situationen i paragrafens 2 st. är den att testator väl förordnat så som han själv velat men hans vilja har bestämts utifrån felaktiga antaganden rörande förhållanden, som är av betydelse i sammanhanget.

Den påverkan på testator, som enligt ÄB 13: 2 st. 1 kan föranleda testamentets ogiltighet, är dels tvång dels missbruk av testators oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning. Beskrivningen av påverkansitutionen sammanfaller delvis med regler i Avtalslagens 3 kap. Att märka är dock först och främst att ÄB 13: 3 inte ger utrymme för något godtrosskydd: såsom förut nämnts, anses i frågor rörande testamentes giltighet inte påkallat att taga hänsyn till de förväntningar som kan ha väckts hos en i testamentet ihågkommen person. Vem som utövat den ifrågavarande påverkan på testator eller utifrån vilka beve-

kelsegrunder denne agerat är vidare icke principiellt avgörande. Det som här fäller utslaget är att testator inte skulle ha gjort just dessa testamentariska förordnanden, därest han handlat fullt frivilligt. Testamentet skall vara ett uttryck för testators vilja och därmed förstås då en vilja, som är opåverkad av sådant obehörigt inflytande som i ÄB 13: 3 st. 1 sägs. Om testator, i nu nämnd ordning, får anses ha handlat frivilligt eller ej får bedömas utifrån bl.a. en avvägning av styrkan i den påverkan som han utsatts för, och hans egen förmåga att "stå emot". Testamenten upprättas ej sällan av förhållandevis gamla människor, som är allmänt försvagade på grund av sin ålder utan att därför deras rättsliga handlingsförmåga behöver vara influerad av detta tillstånd. Men fallet kan ändå vara det, att de helt allmänt sett har förminskad förmåga att göra sin vilja gällande gentemot en mera handlingskraftig person. En viss ängslan, förorsakad av rädsla att inte kunna klara sig själv eller att bli omhändertagen för vård på anstalt, kan vidare ge åldringen en känsla av beroende utav en privat vårdare, som låter åldringens egna önskningar beträffande kvarlåtenskapens fördelning vika för vårdarens önskemål härutinnan.

I ÄB 13: 3 st. 2 är det, som ovan berörts, inte fråga om en motsättning mellan testators vilja och vad han förordnar i testamentet. I de med paragrafens 1 st. avsedda fallen ger testator uttryck för annat än det han själv vill. Där föreligger sålunda oöverensstämmelse mellan testators vilja, å ena sidan, och vad han i testamentet anger vara hans vilja, å andra sidan. I de av bestämmelsen i ÄB 13: 3 st. 2 omfattade fallen däremot ger testamentet uttryck för vad testator vill förordna. Men felet är här det att denna, hans egen vilja, influerats av s. k. error in motivis, vill-

farelse i bevekelsegrunderna. Hans uppfattning rörande vissa förhållanden överensstämmer inte med verkligheten. Till denna felaktiga uppfattning kan han ha kommit genom att annan person utsatt honom för svikligt förledande eller genom ett alldeles icke klandervärt inflytande från annan person eller helt enkelt genom att han själv tager fel. Varje felaktigt antagande är emellertid inte ogiltighetsanledning. Lagrummet kräver för ogiltighet att testators felaktiga uppfattning skall ha varit "bestämmande för hans vilja att göra testamentet". Eller med andra ord: vid det hypotetiska bedömandet hur testator skulle ha handlat, därest han blivit upplyst om rätta förhållandet i det ifrågavarande avseendet, måste svaret kunna bli det, att han då inte velat förordna så som skett.

Om bevakning, delgivning och klander av testamente

I ÄB 14 kap. möter bestämmelser som inte minst är av praktiskt intresse för den som får till uppdrag att utreda en avliden persons bo, eller att under boutredning eljest handhava arvingars eller testamentstagares intressen. Det rör sig här om åtgärder som är nödvändiga för att bevara de i testamentet tillgodoseddas rätt enligt detta, resp. om åtgärder som är erforderliga för att bevara arvingarnas möjlighet att få ett testamente ogiltigförklarat.

Bevakning

Den första åtgärd som sålunda enligt ÄB 14 kap. är att företaga är att bevaka testamentet vid domstol. (ÄB 14: 1 och 2) ÄB 14: 1 ger besked om den tid inom vilken bevakningen skall ske, ÄB 14: 2 om forum för bevakningen och om sättet i övrigt för densamma. Testamentsbevakningen innebär enligt huvudregeln i ÄB 14: 2 att originala testamentshandlingen uppvisas för domstol, som sedan tager in testamentshandlingen i ett vid domstolen fört protokoll. Ett muntligt testamente bevakas, enligt vad vidare i lagrummet anges, "genom förordnandets tillkännagivande". Sådant "tillkännagivande" sker vanligen genom att testamentsvittnenas berättelse om det muntliga förordnandet nedtecknas och så inges

denna skriftliga vittnesberättelse för bevakning av det muntliga testamentet. En sådan eller liknande åtgärd kan också få utgöra bevakning, om den bevakande inte har "testamentet i sin besittning". Ett exempel härpå kan vara det fall då arvinge, som genom testamentet uteslutits från arv, innehar testamentet men tredskas och vägrar lämna ut detsamma, medan bevakningsfristen ännu löper. Då måste testamentstagarna ändå få en möjlighet att inom rätt tid bevaka testamentet. I ÄB 14: 2 ges vidare besked om forum för bevakningen. Den skall ske vid den domstol där testator skolat svara i tvistemål i allmänhet; testators personliga forum är också arvsrättsforum. Om testator vid sin död inte hade hemvist i Sverige, skall bevakningen ske vid Stockholms tingsrätt.

I ÄB 14: 1 anges tiden för testamentsbevakningen, en tid som löper emot testamentstagaren i den meningen, att han kan förlora sin rätt enligt testamentet, om detta ej bevakas i laga tid. Bevakning skall ske inom sex månader från det testamentstagare fått kännedom dels om testators död dels om att testamente finns till hans förmån. Då fristens utgångspunkt sålunda är knuten till testamentstagares vetskap om dessa förhållanden, kan den komma att löpa ut tidigare för en testamentstagare än för en annan. Nu stadgas emellertid i ÄB 14: 1 st. 3 att bevakning, oavsett vem som gör den, gäller till förmån för varje testamentstagare, vars bevakningstid ej gått till ända, då bevakningen görs. Naturligtvis kan förhållandena, i allmänhet, och relationerna mellan två eller flera pretendenter på testators kvarlåtenskap, i synnerhet, vara sådana att det ter sig mycket angeläget för en testamentstagare att tillse, att bevakning sker vid rätt forum och i för honom rätt tid. Med hänsyn till

fristen i ÄB14: 1, gäller det ju verkligen att se till att också forumregeln i ÄB 14: 2 iakttages. Rent praktiskt är förfarandet dock oftast det, att den som har hand om boets utredning bevakar testamentet inom sex månader från testators dödsfall och därmed är testamentstagarnas av bevakningsplikten omfattade intresse tillgodosett.

Som här tidigare i annat sammanhang beaktats kan i testamente vara bestämt, att en testamentstagare skall ha den honom tillagda förmånen först, sedan annan testamentstagares rätt enligt testamentet upphört. Så kan en testamentstagare ha fått rätt till kvarlåtenskapen eller del av denna under sin livstid, en rätt som vid denne testamentstagares död är i testamentet bestämd att övergå till annan testamentstagare. Intet hindrar att den sistnämnde för bevarande av denna sin rätt ombesörjer bevakning inom den i ÄB 14: 1 st. 1 angivna tiden, men lagrummet ger honom också möjlighet att bevaka testamentet först efter det den föregående testamentstagarens rätt upphört (ÄB 14: 1 st. 2).

Konsekvensen därav, att bevakning av testamentet ej skett med iakttagande av nu behandlade bestämmelser, anges i ÄB 14: 3. Den testamentstagare för vilken bevakning ej skett inom den tid, vid den domstol och på det sätt, ÄB 14: 1 och 2 anger, har förlorat sin rätt enligt testamentet. Liksom arvinge kan godkänna eller underlåta att klandra ett med ogiltighetsanledning behäftat testamente, kan han genom att godkänna ett testamente avstå från rätten att göra gällande, att försummad bevakning betagit testamentstagare dennes rätt enligt testamentet. Förlusten gäller enligt ÄB 14: 3 endast i förhållande till arvinge, "som ej avstått från klandertalan". Ett testamentsgodkännande innebär sådant avstående.

Delgivning

Den nästkommande åtgärd som enligt lag efter bevakningen är att företaga med avseende på testamentet är dettas delgivande med testators arvingar. Bestämmelse om sådant delgivningsförfarande finns i ÄB 14: 4. Liksom bestämmelsen i ÄB 14: 1 närmast utgår från att testamentstagare själv bevakar testamentet, vilar ÄB 14: 4 närmast på tanken, att testamentstagare också ombesörjer testamentets delgivning med arvingarna. I ÄB 14: 4 st. 3 sägs att delgivning, som har verkställts av en testamentstagare, gäller jämväl för de övriga. Också beträffande delgivningen må noteras, att det vanligast förekommande är att den som har hand om boets utredning verkställer delgivningen. Med hänsyn därtill att man vanligen genom ett arvingarnas godkännande av testamentet har möjlighet att snabbare än via delgivningsförfarandet få klarlagt hur kvarlåtenskapen skall fördelas, blir arvingarna ofta först av boutredningsmannen tillfrågade om de vill godkänna testamentet. Som nyss nämnts, avstår ju godkännande arvinge från möjligheten att föra klandertalan beträffande testamentet.

Genom delgivningen får arvingarna säker kunskap om att arvlåtaren genom testamente förfogat över sin kvarlåtenskap och vilka hans förordnanden härutinnan är. Delgivningen skall nämligen, enligt vad i ÄB 14: 4 sägs, ske genom att till arvinge överlämnas dels avskrift av testamentshandlingen, resp. vid muntligt testamente protokoll över förhör med testamentsvittnena eller annan uppteckning av testamentets innehåll, dels bevis om testamentets bevakning. Delgivning i ÄB:s mening och med ÄB:s verkan kan sålunda ske först efter det testamentet bevakats. De arvingar, som skall delges testamentet, är de

släktingar som enligt ÄB 2 kap. är närmast att taga arv efter testator resp i förekommande fall make eller allmänna arvsfonden. För ett speciellt fall är emellertid i ÄB 14: 4 närmare angivet mot vem eller vilka delgivningsförfarandet skall rikta sig. I fall av sekundosuccession efter avliden, barnlös make enligt ÄB 3 kap. skall delgivningen vid förste makens död ske med de släktingar till honom, som vid tiden för delgivningen är hans sekundosuccessorer enligt ÄB 3: 1.

Testamentsklander

I och med att testamentet delgivits arvinge så som i ÄB 14: 4 sägs, börjar en ny tidsfrist att löpa. Denna gången är det arvingarna som har att iakttaga fristen ifråga. Delgivningen utgör nämligen utgångspunkten för den tidrymd, inom vilken de enligt ÄB 14: 5 har möjlighet att påkalla testamentets ogiltigförklaring. Enligt detta lagrum har arvinge, som vill göra gällande att testamentet är "ogillt enligt 13 kap.", att vid domstol väcka klandertalan mot testamentstagare, och den tid som härför står arvinge till buds är sex månader från det testamentet delgavs honom så som i ÄB 14: 4 sägs. Om denna frist löper ut utan att arvinge väckt talan, har han inte vidare rätt att göra testamentets ogiltighet gällande. Hans försittande av klanderfristen får sålunda samma verkan som ett hans godkännande av testamentet. Testamentet blir gällande gentemot honom, oavsett om det fyller de krav i formellt och materiellt avsende, som lagen uppställer för att det skall vara "giltigt".

Arvinge kan sålunda ej föra klandertalan efter utgången av den i ÄB 14: 5 angivna fristen. Däremot

anses han kunna väcka sådan talan redan innan delgivning skett .Det kan tänkas att testamentstagare eller boutredningsman av ett eller annat skäl låter lång tid gå utan att de ombesörjer delgivning av testamentet. Detta anses inte hindra arvinge från att draga frågan om testamentets giltighet under domstols prövning.

I fråga om testamentes bevakning och delgivning har här ovan uppmärksammats att bevakning, oavsett vem som verkställer densamma, gäller till förmån för varje testamentstagare, för vilken bevakningsfristen i ÄB 14: 1 inte gått till ända, och att delgivning av testamente, verkställd av en testamentstagare, gäller också för övriga testamentstagare. I fråga om bevarande av klandermöjligheten enligt ÄB 14: 5 gäller inte det motsvarande. Utgången i klanderprocessen gäller endast dem, som är parter i denna. Har en eller flera arvingar anställt klandertalan medan annan arvinge antingen behörigen godkänt testamentet eller låtit klandertiden löpa ut utan att han väckt talan vid domstol, blir testamentet, i den mån domstolen ogiltigförklarar detsamma, icke gällande mot de arvingar som fört talan, men ändå gällande mot den arvinge, som ej deltagit i rättegången.

Vanligast är utan tvekan att i klanderprocessen yrkas, att testamentet skall helt ogiltigförklaras och att denna talan förs mot alla testamentstagarna. Det möter emellertid intet principiellt hinder att yrka partiell ogiltigförklaring eller att väcka talan endast mot viss eller vissa testamentstagare men ej mot annan. Har talan sålunda ej förts mot alla testamentstagarna, får också här ett domstolens bifall till den klandrandes yrkande om ogiltigförklaring en begränsad omfattning. Testamentet blir ogiltigt endast i vad det avser den eller de testamentstagare, som instämts i klanderprocessen.

Om jämkning av testamente

Det angrepp mot ett testamente som innefattas i en klandertalan enligt ÄB 14: 5 syftar till en ogiltigförklaring av testamentet. Låt vara att denna kan bli endast partiell enligt vad här ovan sagts. Att uppmärksamma är alltid att också ett testamente, som inte är behäftat med ogiltighetsanledning enligt ÄB 13 kap., kan bli föremål för angrepp från arvinges sida. Här avses då bröstarvinges begäran om jämkning av testamente. Eftersom bröstarvinge har rätt att få halva sin arvslott såsom laglott, kan den arvlåtare som efterlämnar bröstarvinge inte med laga verkan testamentera bort mera än hälften av sin kvarlåtenskap, den s.k. disponibla kvot, som blir över när bröstarvingarna fått sin laglott. Skulle arvlåtaren likväl ha givit sitt testamente det innehåll att bröstarvinges rätt till laglott inte är tillgodosedd, har bröstarvingen jämlikt ÄB 7: 3 rätt att begära jämkning av testamentet. Denna framställning skall riktas mot testamentstagarna enligt vad i ÄB 7: 3 närmare anges. Det är ett enklare förfarande, som sålunda står bröstarvinge till buds, än om han skulle ha behövt föra en klanderprocess för att få testamentet jämkat till laglottens skydd. Rent praktiskt kan självfallet en bröstarvinge komma i den situationen, att han ställs inför ett testamente som inkräktar på hans laglott, men som han också anser vara behäftat med en ogiltighetsanledning. För att göra testamentets ogiltighet gällande krävs i princip en klanderprocess och då kan bröstarvingen i processen i andra hand yrka, att testamentet jämkas för laglottens utfående. Men för de fall där bröstarvinge inte åsyftar testamentets ogiltigförklaring utan endast jämkning av detsamma till skydd av hans laglott, räcker det med det enklare förfarande, som är angivet i ÄB 7: 3.

Relationen mellan klander av testamente, såsom syftande till testamentets ogiltigförklaring, och begäran om jämkning av testamente för laglottsanspråkets tillgodoseende har förtydligats genom hänvisningen i ÄB 14: 5 st. 2 till ÄB:s 7 kap.

Om arvsavtal

I ÄB 17 kap. behandlas tre huvudtyper av arvsavtal. ÄB 17: 1 avser avtal rörande ännu ej fallet arv. Det är här fråga om avtal, som träffas medan arvlåtaren ännu lever, men arvlåtaren är ej part i avtalet. I ÄB 17: 2 är det också fråga om avtal som träffats medan arvlåtaren lever, men här träffas avtalet med arvlåtaren och innebär att hans medkontrahent avstår från rätt till kvarlåtenskapen. I ÄB 17: 3 slutligen behandlas avtal, varigenom arvlåtaren tillförsäkrar sin medkontrahent i avtalet rätt till den blivande kvarlåtenskapen.

ÄB 17:1

I detta lagrum behandlas, som här inledningsvis nämnts, avtal om tredje mans kvarlåtenskap, träffade medan denne ännu lever. Lagrummet avser både rätt till arv och rätt enligt ett arvlåtarens testamente. Mot sådana avtal ställer sig lagstiftaren helt avvisande. Lagrummet innefattar ett kategoriskt förbud mot avtalet: det är ogillt och detta vare sig det slutits mellan två eller flera arvingar resp. testamentstagare eller mellan arvinge/testamentstagare, å ena sidan, och en utanför dessa kretsar stående person, å andra. För den sistnämnda relationens del framstår avtalet som särskilt olämpligt och dessutom lätt att undvara. Det skulle här närmast kunnat bli fråga om över-

låtelse av väntat arv resp. rätt enligt testamente mot vederlag. Det säger sig självt att den ännu ej aktualiserade rätten till en persons kvarlåtenskap är föga lämpad som "handelsvara". Den förvärvande parten måste taga en stor risk beträffande det vederlag han erlägger. Han vet ju överhuvud inte om han någonsin får ut någon motprestation. Arvingen/testamentstagaren kanske inte överlever arvlåtaren, arvlåtarens förmögenhet kanske krymper ihop eller helt försvinner, arvlåtaren testamenterar bort det väntade arvet resp. ändrar eller återkallar sitt testamente. Detta måste verka därhän, att medkontrahenten knappast kunde tänkas beredd att ge annat än ett till botten pressat vederlag. Avtalssituationen skulle heller inte förbättras av det förhållandet, att det finge antagas vara huvudsakligen personer i ekonomiskt hårt pressade lägen, som grepe till möjligheten att sälja en rätt av nu förevarande slag. Härtill kommer den rent etiska synpunkten, att arvlåtare inte bör utsättas för att bli berörda av sådana avtal. Skälen mot att tillåta dem är sålunda mycket tungt vägande och för ett behov av att ha tillgång till en sådan avtalsmöjlighet talar knappast något rimligt skäl.

Lika starkt ägnade att helt enkelt förbjudas är väl inte de avtal angående väntad rätt till en persons blivande kvarlåtenskap, som träffas mellan arvingar/testamentstagare inbördes. Det låter sig tänkas fall, då det kunde vara praktiskt för dem att träffa vissa överenskommelser rörande den kommande fördelningen av kvarlåtenskapen. Även för dessa fall torde dock skälen mot att tillåta avtalet vara tyngre vägande än skälen för avtalets tillåtlighet. Det starkaste skälet för att frånkänna också dessa avtal giltighet torde vara att situationen oftast inte ger stora möjligheter till förutberäknelighet. Värderingarna överhuvud är här mycket osäkra.

ÄB 17:2

Föremål för stadgandet i ÄB 17: 2 är det avtal mellan arvlåtare och arvinge genom vilket arvingen avstår från sin rätt till arv. Sådana avståenden kallas renuntiativa arvsavtal. Ett avtal av detta innehåll kan formuleras på olika sätt. Ett nära till hands liggande sådant är att arvingen tillmötesgår arvlåtarens önskan, att arvingen skall godkänna ett testamente, i vilket arvlåtaren tillagt annan den egendom, som annars enligt lag skulle ärvts av denne arvingen. Avståendet kan gälla allt vad arvingen skulle haft eller del därav. Om han avstått från hela det väntade arvet, har han uppgivit sin ställning som arvinge. Vid partiellt avstående har han kvar en mindre omfattande arvsrätt än den som lagen annars ger honom. Vidare kan avsägelsen vara ovillkorlig i den meningen, att arvingen avsäger sig sitt arv utan att denna överenskommelse mellan honom och arvlåtaren säger någonting om vem som i arvingens ställe skall få den ifrågavarande delen av kvarlåtenskapen efter arvlåtaren. Men avsägelsen kan också vara förknippad med en bestämmelse om att det arv som arvingen avstår ifrån i stället skall tillfalla viss eller vissa testamentstagare. Vid ett avtalsinnehåll av detta senare slag sker avståendet kanske just genom att arvingen godkänner ett arvlåtarens testamente. Att märka är här dock, att arvlåtaren ändå har kvar sin rätt att ändra eller återkalla testamentet. En särskild fråga är emellertid om testamentets bestämmelser får anses ha utgjort en förutsättning eller ett villkor för arvingens godkännande i den meningen, att han inte längre skulle vara bunden av sin avsägelse, om arvlåtaren ändrat testamentet. Eller med andra ord: får arvingens avstående anses ha skett endast till förmån för den testamentstagare, som vid

godkännandet angivits som successor i arvingens ställe till egendomen ifråga? Denna fråga får, åtminstone för förutsättningsspörsmålens del, besvaras från fall till fall och närmast utifrån en tolkning av avståendeavtalets innehåll.

Möjligheten till arvsavståenden av här avsett slag fyller — i motsats till de avtal, mot vilka bestämmelsen i ÄB 17: 1 riktar sig — ett rimligt behov. Arvlåtare kan vara intresserad av att kunna känna sig trygg beträffande de testamentariska dispositioner som han önskar få genomförda vid den kommande fördelningen av hans kvarlåtenskap. Utifrån arvingens synpunkt anses inte heller bärande skäl mot den principiella giltigheten hos sådana avtal möta. På vissa punkter har dock lagstiftaren inskränkt avtalets giltighet. Detta har skett dels genom ett formkrav dels genom ett laglottsskydd. Det senare innebär att laglottsberättigad arvinge visserligen är bunden av den del av avståendet som omfattar arv utöver laglotten, medan avsägelse av rätten till laglott endast i undantagsfall är bindande. Skälen till att arvinge inte ansetts böra vara bunden i det sist nämnda avseendet är att söka i laglottsinstitutet såsom sådant. ÄB 17: 2 bygger här sålunda ytterligare ut det starka laglottsskyddet i ÄB:s 7 kap. Även om laglottsberättigad arvinge avstått från hela sin kommande arvslott, är han sålunda bunden vid avsägelsen endast i vad gäller den icke laglottsskyddade hälften av arvslotten. Laglotten äger han trots avsägelsen kräva ut när arvlåtaren avlidit. De undantagsfall där arvingen är bunden också vid ett avstående av rätten till laglott kännetecknas alla därav att avståendet skett mot vederlag. I och med att arvingen fått rimlig kompensation för den laglott han uppger har ju ett laglottsskydd, låt vara av mera speciellt slag, ändå genomförts. Vederlaget kan ha utgått på olika, i ÄB 17: 2 angivna sätt.

Här nämnes först att arvingen själv fått skäligt vederlag för laglotten. Men också förmåner, utgående till vissa andra personer, räknas som vederlag i vad nu är ifråga. Den personkrets som sålunda godkännes som mottagare av vederlaget i arvingens ställe utgöres av hans make och hans avkomlingar. Det rör sig sålunda här om personer, som står arvingen så nära, att ett tillgodoseende av dem i allmänhet får anses ha samma värde för arvingen som om han själv fått ut sin laglott. Hur arvingens make eller avkomlingar skall ha av arvlåtaren gynnats för att lagens krav på kompensation för laglotten skall ha uppfyllts, anges i ÄB 17: 2 på följande sätt. Den arvingens make tillkommande förmånen skall bestå däri, att arvlåtaren i testamente tillagt maken egendom, som i värde motsvarar laglotten. Avkomlingarna skall genom avståndet enligt lag få sådan egendom till fördelning dem emellan så som arv skall fördelas mellan bröstarvingar eller skall det motsvarande ha bestämts i ett arvlåtarens testamente.

Ytterligare ett intresse utöver arvingens eget kan aktualiseras vid avsägelse av rätten till laglott, nämligen arvingens borgenärers. Ett avstående från rätten till laglott kan självfallet fråntaga dem en möjlighet till betalning, som annars skulle yppat sig vid arvfallet. Avståendet är likväl bindande även gentemot arvingens borgenärer. Skälet därtill att detta borgenärernas intresse inte beaktats är det för situationer av motsvarande slag också eljest gällande: borgenärerna anses inte ha berättigat intresse av att räkna med gäldenärens eventuella framtida förvärv av egendom genom arv, giftorätt e.d. fång.

Slutligen är beträffande avtalets giltighet mot annan än arvingen själv att uppmärksamma bestämmelsen i ÄB 17: 2 st. 3. Det är här fråga om de arvingens avkomlingar som träder i hans ställe, därest

han avlider före arvlåtaren. Att till förmån för dem stadga andra inskränkningar i avtalets giltighet än som följer av laglottsskyddet i ÄB 17: 2 st. 2 har inte ansetts påkallat. Av lagtextens ord "Där ej annat framgår av omständigheterna" är emellertid att utläsa att avtalet kan ges det innehåll att avsägelsen bestämmes icke skola gälla i förhållande till arvingens avkomlingar, om dessa vid arvlåtarens död skulle enligt vad nu sagts vara arvsberättigade efter honom. Det är inte endast genom uttrycklig överenskommelse härom, som huvudregeln om bundenhet också för arvingens avkomlingar kan frångås. Det räcker, som angivits, med att omständigheterna ger vid handen att parterna avsett, att arvsavståendet skulle gälla endast i fråga om den arvsrätt som tillkomme arvingen själv, därest han överlevde arvlåtaren.

Utöver laglottsskyddets tillgodoseende i förhållande till de renuntiativa arvsavtalen innefattar ÄB 17: 2 ytterligare ett starkt värnande om rätten till framtida arv. Enligt lagrummets andra stycke äger nämligen underårig överhuvudtaget inte träffa ett renuntiativt arvsavtal. Han äger inte genom avtal med arvlåtaren avstå från vare sig laglott eller icke-laglottsskyddat arv och detta inte ens mot vederlag. Inte heller äger den underåriges förmyndare träffa sådant avtal för hans räkning. Detta skydd har kunnat ges åt den underårige utan att väsentliga intressen av annat slag kan sägas vara uppgivna. Behovet av att kunna träffa renuntiativa arvsavtal torde knappast i något fall vara så väsentligt för någondera parten, att det innebär större olägenhet att det kan komma ifråga först då arvingen uppnått myndig ålder. Den omyndigförklarade äger däremot, men endast med förmyndarens samtycke, avstå från kommande arv. Ett gott skydd för den omyndigförklarade mot den ofta vik-

tiga disposition över hans ekonomiska intressen, som arvsavståendet kan innebära, ligger däri att avtalet inte kan komma till stånd annat än då både myndlingen och hans förmyndare finner att så bör ske.

Beträffande de renuntiativa arvsavtalen är slutligen att uppmärksamma det formkrav som ÄB 17: 2 uppställer för dessa avtal. Arvsavsägelsen skall ske skriftligen. Lagrummet talar härvid bara om arvingens avstående; för arvlåtarens medverkan i avtalet gäller intet formkrav. Arvingens skriftliga viljeförklaring kan ges genom att han på arvlåtarens testamente tecknar sitt godkännande av, att med hans arv eller del av detta skall förfaras så som i testamentet säges. Avståendet får emellertid komma till uttryck också på annat sätt — det framgår av lagtextens uttryck "eljest" — men skriftkravet är absolut. Det motiveras inte minst av ett behov att vid det framtida arvfallet kunna förete en handling, som ger besked inte bara om att arvingen avstått från arv utan också om eventuella villkor för avståendet.[26] Att i fråga om skriftkravet märka är slutligen att vid omyndigförklarads arvsavsägelse gäller skriftkravet inte bara för hans egen del. Också förmyndarens samtycke skall ges skriftligen.

ÄB 17:3

Detta lagrum tar upp frågan om giltigheten av de s.k. adkvisitiva arvsavtalen. Dessa avtal beskrives vanligen som avtal, genom vilka arvlåtaren tillerkänner någon rätt att taga arv efter honom. Lagrummets förbud mot sådana avtal kan kanske, enligt vad i det följande skall närmare utvecklas, anges som ett förbud mot andra förfoganden över egen blivande kvar-

låtenskap än sådana som sker genom testamente. Avsikten är här närmast att skydda arvlåtaren själv mot att binda sig genom dispositioner, vilkas konsekvenser ofta är svåra att överblicka. För förfoganden över den kvarlåtenskap som en person kan väntas lämna efter sig vid en ännu oviss och kanske avlägsen tidpunkt anses testamentet, på grund av att det alltid kan fritt återkallas, vara lämpligare. En arvlåtare anses skola vara bevarad vid den möjlighet till ändring av dispositioner över kvarlåtenskapen, som ändrade förhållanden ofta gör önskvärd och som är tillvaratagen genom testamentets återkallelighet men som skulle vara uppgiven om han kunnat genom bindande avtal förfoga över kvarlåtenskapen.

Inte minst med hänsyn till de svårigheter som är förknippade med relationen mellan de båda meningarna i ÄB 17: 3 torde det vara nödvändigt att inledningsvis beakta bakgrunden till lagrummet. Det är här fråga om en gränsdragning mellan s.k. livsrättshandlingar och s.k. dödsrättshandlingar. När dessa båda typer av rättshandlingar framträder i sin ursprungliga och rena bemärkelse ger gränsdragningen dem emellan knappast upphov till några svårigheter.

Livsrättshandlingen kännetecknas därav att den alltigenom avser förhållandena under den handlandes livstid, medan dödsrättshandlingen på motsvarande sätt avser förhållandena efter vederbörandes död. Rättshandling av det först nämnda slaget är, såsom ren livsrättshandling, giltig såvitt följer av förmögenhetsrättens eller andra regler rörande dispisitioner inter vivos. Den tillskapar rättigheter och skyldigheter kontrahenterna emellan, som avser förhållandena under deras livstid och är menade att förverkligas, medan båda parter ännu lever. Att skyldigheten att fullgöra de åtaganden å en kontrahents sida, som icke kommit att genomföras före hans mellankom-

mande död, övergår till hans dödsbo, ändrar inte rättshandlingens karaktär av livsrättshandling. Så naturligen inte heller det förhållandet, att kontrahents förpliktelser mot medkontrahenten inte är fullgjorda, då denne dör. Hans rättigheter enligt avtalet övergår på motsvarande sätt till hans dödsbo.

En rättshandling, varigenom vederbörande, utan att disponera över därmed sammanhängande livstidsförhållanden, bestämmer hur hans kvarlåtenskap skall fördelas, avser i detta sitt renodlade skick endast förhållandena efter hans död och rättshandlingens giltighet bestämmes av testamentsrättens regler. Den rätt till kvarlåtenskapen, som sålunda tillerkänts någon, kan icke göras gällande gentemot arvlåtaren under hans livstid och arvlåtaren är — utifrån den i ÄB 10: 5 förefintliga bestämmelsen om testamentets fria återkallelighet — icke i något avseende förpliktad gentemot den enligt dispositionen berättigade. Det avtal varigenom arvlåtare sålunda tillförsäkrar sin medkontrahent hela kvarlåtenskapen eller viss kvotdel av denna, träffas av förbudet i ÄB 17: 3 mot adkvisitiva arvsavtal, och avtalet är såsom sådant inte giltigt vare sig som livsrättshandling eller såsom förfogande för dödsfalls skull. Inom doktrinen får vidare numera erforderlig enighet anses vara nådd därom, att icke blott avtal rörande hela kvarlåtenskapen eller viss kvotdel av denna utan också ett avtal, varigenom medkontrahenten tillförsäkras viss egendom eller visst penningbelopp, kan vara att se som sådant förfogande över kvarlåtenskap, som drabbas av förbudet i ÄB 17: 3.[27]

Så länge det ännu gäller att draga gränsen mellan den rena livsrättshandlingen, den som bara avser förhållandena under den handlandes livstid, och den rena dödsrättshandlingen, den som bara angår förhållanden efter den handlandes död, är som nämnts

inga nämnvärda principiella svårigheter för handen. Svårigheterna träder in när det gäller att klassificera rättshandlingar, som avser både förhållandena under vederbörandes livstid och förhållandena efter hans död. Står man här inför en livsrättshandling, som inte drabbas av ogiltighet enligt ÄB 17: 3, eller är det fråga om en dödsrättshandling, som enligt detta lagrum ej är gällande? Ett spörsmål vid denna klassificering blir, efter vilka kriterier det skall avgöras om ett sådant avtal, trots viss anknytning till vederbörandes livstidsförhållanden, tillförsäkrar kontrahent något annat än just en rätt att "taga arv" efter medkontrahenten. Det blir sålunda fråga om en avvägning mellan de livstidsintressen som ett sådant avtal må tillvarataga, och de testatoriska moment som det får anses innefatta. Denna avvägning får företagas utifrån det ovan berörda ändamålet med bestämmelsen i ÄB 17:3. Detta är i motiven till lagrummet angivet så, att en möjlighet att ingå adkvisitiva arvsavtal skulle innebära ett hot mot testators frihet att intill sin död förfoga över sin kvarlåtenskap och dessutom kunna inbjuda till kringgående av bestämmelserna om skydd för bröstarvinges laglott.[28] Härmed torde frågan ytterst bli att formulera så: angår en arvlåtarens disposition, enligt vilken viss rätt skall tillkomma hans medkontrahent först vid arvlåtarens död, i sådan grad också arvlåtarens livstidsförhållanden, att intresset av testationsfrihet och laglottsskydd inte förmår göra sig gällande mot arvlåtarens berättigade intresse av att så som skett disponera för sin livstid? Å ena sidan måste arvlåtarens intresse av att under livstiden kunna utnyttja sin egendom i princip ha företräde framför arvingarnas intresse av hur med hans kvarlåtenskap skall förfaras. Men å andra sidan, får egendomens nyttjande för arvlåtarens egen del inte ske på sådant sätt, att det inne-

bär inte bara ett ingrepp i hans testationsfrihet utan också åsidosätter sådana hans arvingars intressen, som ändå måste ges företräde väl inte framför arvlåtarens livstidsintressen överhuvudtaget men framför vissa slags dispositioner. En avvägning av dessa intressen mot varandra har resulterat i förbudet i ÄB 17: 3 mot adkvisitiva arvsavtal. Den avvägningen såsom sådan får också tjäna till ledning vid bedömandet om en rättshandling, som avser både ett tillvaratagande av arvlåtarens livstidsintressen och förhållandena efter hans död, skall klassificeras som livrättshandling eller som dödsrättshandling. Om arvlåtaren inte gör andra åtaganden i avtalet än att han tillförsäkrar sin medkontrahent rätt till kvarlåtenskapen och för hela sin livstid förbinder sig att avstå från att vidare förordna om denna egendom för dödsfalls skull, så får ju det avtalet anses inte beröra arvlåtarens egentliga livstidsförhållanden. Fråga är nu om en bestämmelse i avtalet, att medkontrahenten skall utge vederlag till arvlåtaren under dennes livstid, ändrar avtalets karaktär i vad nu är ifråga. Så torde rent principiellt ej vara fallet. Därmed skulle man nämligen kunna öppna en möjlighet för arvlåtaren att utan någon egentlig egen uppoffring "sälja" sin kvarlåtenskap. Det kan säkert tänkas situationer, om än av mera undantagsbetonat slag, då ett sådant avtal skulle kunna te sig som en med hänsyn till arvlåtarens ekonomiska och andra förhållanden för honom mycket angelägen disposition. Man skulle som exempel kunna anföra att han tillförsäkrades livstids inackordering och omhändertagande hos en medkontrahent, som skulle få betalning genom att vid arvlåtarens död erhålla hela dennes kvarlåtenskap; ett slags motsvarighet till den ålderdomsförsörjning som de gamla undantagsavtalen gav. För ett sådant avtals del kan dock åtminstone numera ej bortses

från den risk för värdeskillnad mellan prestationerna till medkontrahentens fördel, som troligen skulle följa av den ovissa omfattningen av hans åtaganden, jämförd med frånvaron av varje annan garanti beträffande arvlåtarens motprestation än den, att han avstått från möjligheten att för tiden efter sin död vidare förfoga över den egendom som då må finnas kvar. De förmåner som ett sådant avtal skulle kunna medföra för arvlåtaren kunde därför förväntas bli mer eller mindre köpta på arvingarnas bekostnad. Arvlåtarens intresse av att förvärva de livstidsförmåner som ett sådant avtal skulle kunna ge honom, bör vidare i allmänhet kunna tillgodoses genom dispositioner, som inte sätter testationsfrihet och laglottsskydd på spel eller eljest åsidosätter arvingars rätt. Arvlåtarens intresse av att för egen del kunna utnyttja sina tillgångar har härmed inte ansetts vara av den styrka att enbart det förhållandet, att han mot ett förfogande för dödsfalls skull får ett visst vederlag under sin livstid, skulle göra avtalet giltigt såsom livsrättshandling. En annan sak är att en, enligt vad här nedan skall närmare utredas, beaktansvärd livstidsanknytning hos avtalet kan få anses vinna i styrka genom att arvlåtaren också får ett vederlag för sina åtaganden.

Ett avtal som väl ger arvlåtaren förmåner under hans livstid men ej innebär annat åtagande från hans sida än att medkontrahenten tillförsäkras en rätt att utgå ur han kvarlåtenskap, är sålunda att betrakta som en dödsrättshandling och det blir därmed ogiltigt enligt ÄB 17: 3, enär förfoganden för dödsfalls skull ej giltigen kan ske annat än genom testamente. Att upptaga är emellertid också frågan om ett avtal, varigenom arvlåtaren sålunda förfogar över sin kvarlåtenskap, kan genom att han också gör livstidsåtaganden bli att betrakta som en livsrättshandling och

därmed vara giltigt utan testamentets form. Den frågan har besvarats jakande och det är väl ganska uppenbart, att det i denna situation kan förekomma en livstidsanknytning hos avtalet, som gör att detta främst måste ses som något helt annat än avseende blott en medkontrahentens "rätt att taga arv". Det avgörande har ansetts vara om arvlåtaren utöver en rätt att utgå ur kvarlåtenskapen också har tillförsäkrat medkontrahenten en möjlighet att ställa krav mot arvlåtaren under dennes livstid. Om den rätt som medkontrahenten tillförsäkrats skall av denne kunna göras gällande inte bara efter arvlåtarens död utan också gentemot arvlåtaren själv under hans livstid, och det livstidsåtagande som arvlåtaren därmed gör inte är alltför obetydligt, anses det ge dispositionen karaktär av livsrättshandling. Denna slutsats går tillbaka till det ovan angivna motivet till förbudet i ÄB 17: 3 mot andra dispositioner för dödsfalls skull än testamente: värnandet om arvlåtarens testationsfrihet och om bröstarvingarnas rätt till laglott. Dessa intressen anses nämligen inte prisgivna vid en disposition, som väl berör arvlåtarens blivande kvarlåtenskap men som också innefattar kännbara åtaganden på arvlåtarens sida av beskaffenhet att kunna göras gällande mot honom själv. Inför åtaganden av sist nämnda slag anses arvlåtaren få beräknas göra rimliga överväganden beträffande avtalets för- och nackdelar och vidare inte vara benägen att göra de lättvindliga utfästelser, som kan ligga nära till hands, när de inte såsom sådana kan bli kännbara för honom själv, utan är uppskjutna till att endast gå ut över hans arvingar. Därmed blir det inte motiverat att vid bedömandet om en disposition, avseende såväl arvlåtarens livstidsförhållanden som rätt till hans kvarlåtenskap, utgör en livsrättshandling eller ej, göra skillnad mellan onerösa och benefika dispositioner.

Det skulle föra för långt att här gå närmare in på frågan om en sådan åtskillnad ligger bakom utformningen av ÄB 17: 3 så, att den första meningen skulle avse endast onerösa dispositioner, och vidare om de onerösa och de benefika dispositionernas giltighet i vad här är i fråga skulle bedömas utifrån olika kriterier. Inom litteraturen har väl tidigare gjorts gällande, att en åtskillnad i dessa båda hänseenden vore att antaga men denna ståndpunkt torde numera kunna anses i huvudsak övergiven. Eftersom det avgörande faktum är huruvida arvlåtaren gjort ett livstidsåtagande, en livstidsuppoffring eller ej, förefaller det svårt att utleta skäl för att vid bestämmandet av vilka hans dispositioner angående förhållandena efter hans död, som omfattas av ogiltighetsregeln i ÄB 17: 3 och vilka som faller därutanför, söka efter i princip andra kännetecken hos de onerösa än hos de benefika dispositionerna.[29]

Efterskrift angående ÄB kap. 15 och 16

I ÄB 15 kap. ges bestämmelser om förverkande av rätt att taga arv eller testamente och i ÄB 16 kap. om preskription av rätt att taga arv eller testamente. På sitt sätt kan väl dessa bestämmelser sägas närmast höra hemma i en framställning av den egentliga arvsrätten. För fullständighetens skull skall de dock här kort uppmärksammas i fråga om testamente.

Om förverkande av rätt att taga testamente

I ÄB 15: 1 är förverkandepåföljden knuten till de grava förfaranden som består i att testamentstagare uppsåtligen bringar testator resp. arvinge eller testamentstagare efter honom om livet. Vid sådant brott mot testator går testamentstagaren sin rätt enligt testamentet förlustig. Vid motsvarande gärning mot arvinge eller testamentstagare är påföljden, såvitt här är i fråga, den att han ej får bättre rätt till testators kvarlåtenskap än om den av honom dräpte arvingen eller testamentstagaren levat. Det är gärningen såsom sådan som medför förlusten av rätt enligt testamentet. Det är sålunda tillräckligt att det blivit fastställ att testamentstagaren företagit denna — förverkandet förutsätter inte att han blivit dömd för brottet. Däremot gäller förverkandepåföljden ej alls, om testamentstagaren var under femton år vid gär-

ningens företagande eller handlande under inflytande av sådan själslig abnormitet, som avses i Brottsbalken 33: 2. Det säger sig självt att man här står inför en bestämmelse, som med hänsyn till användningsfrekvensen är av ytterst ringa praktiskt intresse.

De ingrepp mot testator som enligt huvudregeln i ÄB 15: 2 leder till testamentsrättens förverkande är väl också de undantagsbetonade men ej i samma höga grad som de i ÄB 15: 1 angivna förfarandena. Enligt ÄB 15: 2 förverkas rätten att taga testamente genom vissa testamentstagarens angrepp mot testationsfriheten. Det är dels fråga om att testamentstagaren genom tvång, förledande eller missbruk av annans oförstånd, viljesvaghet eller beroende ställning, förmår denne att upprätta eller återkalla ett testamente dels att han genom sådant angrepp mot en person hindrar denne från att upprätta eller återkalla ett testamente. Slutligen omfattar lagrummet också det obehöriga förfarande, som består i att testamentstagaren förstör eller undanhåller ett testamente. Syftet med sådana åtgärder från testamentstagarens sida torde normalt vara att få till stånd ett önskat testamente eller att få ett förefintligt testamente återkallat, så att ett tidigare testamente därmed synes ange testators yttersta vilja. På motsvarande sätt kan han dirigera förhållandena genom att hindra testator från att upprätta eller återkalla testamente.

Som nämnts, förverkas testamentsrätten genom åtgärd av nu nämnt slag och detta även om förfarandet inte är brottsligt. Liksom beträffande förverkandepåföljden i ÄB 15: 1 torde enligt ÄB 15: 2 angrepp av otillräknelig testamentstagare inte medföra förverkandepåföljd.

ÄB 15: 2 gör undantag för de fall av angrepp mot testator där särskilda skäl talar emot ett förverkande.

Beroende på de förhållanden, som medför sådan ursäktlighet, kan testamentstagaren, trots att han gjort sig skyldig till angreppet ifråga, befrias från den förverkandepåföljd som lagrummets huvudregel annars skulle medfört.

I ÄB 15: 3 slutligen anges att förverkandepåföljderna enligt ÄB 15: 1 och 2 drabbar även en till gärningen medverkande.

Om preskription av rätt att taga testamente

Preskriptionsreglerna i ÄB:s 16 kap. gäller, som här ovan nämnts, både arvinges rätt till arv och testamentstagares rätt enligt testamente. Här kommer dessa regler att behandlas såvitt gäller det senare förhållandet. Huvudregeln ifråga om denna preskription får sägas vara den i ÄB 16: 4 givna. Eftersom den regeln utgår ifrån de mera undantagsbetonade fallen i ÄB 16: 1—3, skall dessa här dock upptagas först. I ÄB 16: 1 och 2 talas om preskription av rätt till arv i fall, då arvingen ej i vanlig ordning kan nås av meddelande om arvlåtarens död och enligt ÄB 16: 3 gäller det motsvarande för testamentstagare. Sammanfattningsvis är här om dessa regler att säga, att då testamentstagare är okänd eller vistas på okänd ort, skall försök göras att nå honom genom ett kungörelseförfarande. Detta tillgår så att den, som har hand om dödsboet, hos domstolen anmäler, att testamentstagare är okänd eller vistas på okänd ort. Det är sedan domstolens sak att utfärda kungörelse om förhållandet. Det sker genom att domstolen i Post- och Inrikes Tidningar låter införa uppgift om dödsfallet, om det testamentariska förordnandet och därtill en anmaning till testamentstagaren att göra sin

rätt gällande inom fem år från den dag, då kungörelsen var införd i tidningen. För dessa fall är preskriptionstiden sålunda fem år och den löper från utgivningsdagen för det nummer av Post- och Inrikes Tidningar, där kungörelsen var införd. De fall, där man inte kan nå testamentstagare på vanligt sätt, är väl inte alltför många. Att testamentstagare vistas på okänd ort får väl dock antagas vara något vanligare än att han "är okänd". Det senare kan dock vara fallet, då testamentstagare i testamentet angivits ej med eget namn utan såsom exempelvis barn till viss person, arvinge till viss person och vid successiva förvärv, d.v.s. där testamentstagare skall få träda till först då annan testamentstagares rätt upphört. Testamentstagares vistelseort kan självfallet vara mer eller mindre okänd. I ett fall vet man kanske i vilket land han finns, i ett annat, att han finns i någon av världens större städer men inte mera. Regeln anses ha den, med de faktiska möjligheterna korresponderande innebörden, att testamentstagarens vistelseort får anses vara okänd, då man inte har en postadress, under vilken han i princip kan nås.

Forum är även här tingsrätten i den ort, där den avlidne var kyrkobokförd. Domstolen skall, som nämnts, utfärda kungörelse och låta införa den i Post- och Inrikes Tidningar, då anmälan om testamentet och om omöjligheten för dödsboet att nå testamentstagaren ifråga inkommit till domstolen. ÄB räknar emellertid också med att förhållandet ifråga kan komma till domstolens kännedom, fastän sådan anmälan ej gjorts. I så fall skall domstolen i enlighet med vad här sagts utfärda och publicera kungörelse ex officio.

I de fall, där testamentstagares rätt inträder först efter det annan testamentstagares rätt upphört, skall och får kungörelsen ej ske förrän "den tiden är

inne". (ÄB 16: 3 st. 2) Här uppskjuts sålunda både anmälningsskyldigheten och kungörelseförfarandet och därmed utgångspunkten för preskriptionsfristen till dess den förutgående testamentstagarens rätt upphört.

Av bestämmelserna i ÄB:s 16 kap. innehåller §§ 3—7 direkta besked rörande testamentstagares rätt. Huvudregeln i fråga om preskription av den rätt, som arvlåtare i sitt testamente tillagt denne, återfinnes, som ovan nämnts, i ÄB 16: 4. Testamentstagaren skall göra sin rätt enligt testamentet gällande inom tio år från dödsfallet. För det fall, då testamentstagarens rätt inträder vid en senare tidpunkt än arvlåtarens död, räknas de tio åren från denna senare tidpunkt. Enligt hänvisning i ÄB 16: 4 gäller de nu nämnda preskriptionsbestämmelserna i fall, som ej omfattas av ÄB 16: 1—3. Enligt ÄB 16: 1 och 2 preskriberas arv, som tillfallit bortovarande eller okänd arvinge, som också ovan nämnts, fem år efter det arvskungörelse skett och detsamma gäller enligt ÄB 16: 3 i fråga om preskription av bortovarande eller okänd testamentstagares rätt enligt arvlåtarens testamente. De nu nämnda fem- och tioårsfristerna kan emellertid enligt ÄB 16: 5 i vissa fall förkortas och enligt särskild lag av år 1958 kan de förlängas.[30] I ÄB 16: 6—8 slutligen ges bestämmelser om sättet för preskriptionsavbrott resp. om verkan därav att preskriptionen ej avbrutits.

Testamentstagares rätt kan med preskriptionsavbrytande verkan göras gällande på olika sätt. Enligt ÄB 16: 6 kan det ske genom att han "tillträder" kvarlåtenskapen eller anmäler sitt anspråk hos domstolen, hos boutredningsmannen eller hos varje dödsbodelägare, som för sin del tillträtt kvarlåtenskapen. Testamentstagare, som omfattas av kungörelse enligt ÄB 16: 3, kan vidare anmäla sitt anspråk hos den

gode man, som enligt FB 18: 4 skall ha förordnats att bevaka hans rätt i dödsboet.

Verkan av försummat preskriptionsavbrott är enligt ÄB 16: 7 den, att testamentstagaren går förlustig sin rätt enligt testamentet. Fråga blir därvid vem som i hans ställe skall erhålla den sålunda "ledigblivna" förmånen. På denna punkt finns inte — såsom i ÄB 16: 8 beträffande preskriberad rätt till arv — besked i lagtexten. Man har här i stället att gå till testamentet. Någon gång kanske detta ger besked om vem som skall träda i en testamentstagares ställe, därest hinder möter för denne att mottaga förmånen ifråga. I åter andra fall ger testamentet kanske bestämmelser härutinnan, som inte är alldeles entydiga men dock tillsammans med andra tolkningsdata ger erforderlig vägledning. Kan frågan ej sålunda besvaras, återstår de allmänna tolkningsreglerna i ÄB 11: 6 och 7. Sålunda kan testamentstagarens avkomlingar äga träda i hans ställe, om släktförhållandet mellan dem och testator är sådant, att de vid testamentstagarens död skulle trätt i hans ställe såsom arvingar efter testator. Har genom testamentet alla testators arvingar helt uteslutits från arv resp. bröstarvingar från allt utom laglotten kan preskription komma att leda till att de (kvarvarande) universella testamentstagarna får också den nu ifrågavarande delen av kvarlåtenskapen.

Det säger sig självt, det ofta kan vara opraktiskt att behöva vänta med dödsboets slutliga avveckling till dess preskriptionstiden gått ut. Inte minst gäller detta för normalfallet, där preskriptionstiden är tio år. Där testamentstagaren är okänd eller bortovarande har man på denna punkt förutom förmånen för dödsboet av en kortare preskriptionstid också möjligheten att före dennas utgång verkställa skifte av hela boet; då med den okände eller bortovarande testamentstaga-

ren företrädd av sin gode man. Den gode mannen får därvid till förvaltning mottaga den testamentstagaren tillkommande egendomen och så får denna i sinom tid av honom utges till testamentstagaren, om denna gör sin rätt gällande inom preskriptionstiden, resp. återföres till dödsboet för utgivande till arvinge eller till annan testamentstagare enligt här ovan angivna bestämmelser.

Beträffande testamentstagare överhuvud finns emellertid möjlighet att få de eljest för rätt på grund av testamente gällande preskriptionstiderna förkortade. Enligt ÄB 16: 5 kan arvingar och testamentstagare vända sig till domstol för att få en ännu löpande preskriptionstid förkortad. Förfarandet är här det att man hos domstolen begär, att testamentstagaren ifråga skall föreläggas att ge besked huruvida han vidhåller anspråk på den honom i testamentet tillagda förmånen eller om han vill avstå från denna. Om föreläggandet ges, vilket normalt är fallet, då testamentstagaren inte kunnat förmås att ge besked på annat sätt, får han sex månader på sig att svara. Skulle han inom denna sexmånadersfrist, som räknas från det föreläggandet delgavs honom, ej göra sin rätt gällande, blir den preskriberad, ehuru tioårsfristen enligt ÄB 16: 4 ännu ej gått ut.

Vid tiden för tillkomsten av preskriptionsbestämmelserna i nuvarande ÄB 16 kap. synes ej ha förefunnits behov att kunna få fristerna förlängda. Förhållandena under och efter andra världskriget aktualiserade emellertid frågan härom. Dels kunde det inträffa, att en känd person inte kunde nås med besked; han kunde vistas i fångenskap eller på ort, som genom krigsförhållandena var avskuren från förbindelse med yttervärlden etc. etc. Genom särskild lag den 28 febr. 1958 om förlängning av tid för preskription av rätt till arv eller på grund av testamente

infördes därför möjlighet att få eljest gällande femårs preskriptionsfrist förlängd. Ansökan om sådan förlängning skall göras hos vederbörande domstol, innan fristen löper ut. I jakande fall förlänges den löpande femårsfristen med ytterligare fem år. Förlängningarna må dock sammanlagt inte avse mera än femton år.[30]

Noter

1. Se vidare s. 25 nedan.
2. Se till denna fråga närmare s. 8 f nedan.
3. Genom lag 6 dec. 1963 om avveckling av fideikommiss har vidare de hittillsvarande långtidsfideikommissen gjorts till föremål för avveckling. Vidare kan testamenten (och också gåvobrev, stiftelseurkunder och liknande handlingar) i tiden efter testators död göras till föremål för ändring, s.k. permutation, vid efter dödsfallet väsentligt ändrade förhållanden. Bestämmelserna härom återfinns i permutationslag 19 maj 1972, utförligt kommenterad av Walin i *Kommentar till ÄB,* s. 180 ff. Denna permutationsmöjlighet har ansetts överflödiggöra regler om begränsning av möjligheten att göra testamente till förmån för juridiska personer. Se a.a. s. 179.
4. Ang. den närmare innebörden av dessa begränsningar se Walin, *Kommentar till ÄB,* s. 167 ff.
5. Se till dessa frågor närmare s. 57, s. 59 och s. 64 f nedan.
6. Ang. testamentsvittnenas personliga kvalifikationer se s. 21 ff nedan.
7. Jfr Walin, *Kommentar till ÄB,* s. 203 f.
8. Se till denna fråga närmare s. 49 ff nedan.
9. Till frågan om ogiltigförklaring av testamente se vidare s. 47 ff nedan.
10. Se närmare Walin, *Kommentar till ÄB,* s. 211.
11. Jfr s. 13 f ovan.
12. Jfr s. 18 ovan.
13. Frågan, om en återkallelse kan grunda rätt för testators medkontrahent att få avtalet i övrigt ändrat enligt

exempelvis förutsättningslärans regler, faller utanför denna framställning.

14. Det i NJA 1952 s. 99 refererade rättsfallet gällde återkallelse, som skett genom testamentshandlingens förstörande. HD:s avgörande i denna speciella fråga synes enligt vad här nedan upptages, inte kunna ge avgörande ledning för bedömande, huruvida återkallelse av återkallelse skall anses överhuvudtaget kunna ånyo sätta det återkallade testamentet i kraft.
15. Se härom närmare Walin, *Kommentar till ÄB*, s. 221 f.
16. Ang. här berörda spörsmål om villfarelse se vidare s. 51 f nedan.
17. Märk vidare att universell testamentstagare men ej legatarie är dödsbodelägare enligt ÄB.
18. Om förverkande av rätten att taga testamente se s. 75 ff nedan.
19. Ett flertal rättsfall ang. tolkning av testamente i situationer av skiftande slag är diskuterade hos Walin, *Kommentar till ÄB*, s. 236 ff.
20. Det må här uppmärksammas, att successiva förordnanden ej må ges en omfattning, som går utöver vad i ÄB 9: 2 anges.
21. Till frågan om nyttjanderättshavarens medkontrahent möjligen enligt allmänna rättsgrundsatser äger göra ogiltigheten gällande, se Walin, *Kommentar till ÄB*, s. 299 f.
22. I det alldeles övervägande antalet fall är partsläget i tvist om testamentes giltighet det att legalarvingarna, såsom genom testamentet helt eller delvis uteslutna från den rätt till arv som lagen ger dem, gentemot testamentstagarna gör gällande att testamentet är ogiltigt. Fallet kan dock vara det, att arvlåtaren i tidigare testamente gynnat en person, som i senare testamente får se den honom tillagda förmånen återkallad. Denne kan då gentemot testamentstagarna i det senare testamentet göra gällande, att detta är ogiltigt på en grund som gör att det inte ens kan betraktas som giltig återkallelse av det tidigare testamentet. Om sättet för återkallande av testamente se s. 25 ff ovan.

Ogiltigheten är sålunda av angriplighets natur, dvs. att testamentet frånkännes verkan — helt eller delvis — endast om ogiltighetsanledningen görs gällande genom ett angrepp på testamentet. Om nullitet, s.k. självverkande ogiltighet, är sålunda ej här fråga. Angående motsatsförhållandet angriplighet/nullitet, se närmare Karlgren, Hj., *Om nullitet och angriplighet,* s. 247 ff. Jfr Walin, *Ärvdabalken,* s. 343 f.

Om klandertalan se vidare s. 57 f nedan.

23. Se s. 23 ovan.
24. Jfr Walin, *Ärvdabalken,* s. 330 f.
25. Ett sådant motsatsfall kan vara det, att testamentshandling visas ha förstörts "av våda".
26. Jfr s. 63 f ovan.
27. Se t.ex. Karlgren, Hj., *Svensk rättspraxis. Sakrätt 1940—1942* (I SvJT 1944 s. 400—420) s. 403 med där kommenterade rättsfallet NJA 1940 s. 682.
28. Lagberedningens förslag till lag om testamente m.m. (1929) s. 407 f. Uttalandet är hämtat ur motiven till 1930 års lag om arvsavtal 3 §, vilket lagrum nu motsvaras av ÄB 17: 3.
29. Se till den förevarande frågan närmare Wallin, Gunvor, *Till frågan om de s.k. kompanjonsavtalens giltighet* i Nordisk Försäkringstidskrift 1962 särskilt s. 18—25 med där angiven litteratur.
30. Denna lag, som finns införd i lageditionen efter ÄB 16: 9, brukar kallas "lex Wallenberg". Behovet av förlängning utav den ifrågavarande femårsfristen aktualiserades mycket påtagligt just av omöjligheten att nå Roul Wallenberg i ett arvsärende.

Litteratur

Beckman, N., *Svensk familjerättspraxis,* Sthlm 1972.

Karlgren, Hj., *Om nullitet och angriplighet. En rättssystematisk undersökning.* I: Festskrift til professor Dr. Juris Henry Ussing Khvn 1951.

Karlgren, Hj., *Svensk rättspraxis. Sakrätt 1940—1942.* I: SvJT 1944 s. 400—420. Lagberedningens förslag till lag om testamente m.m. Sthlm 1929.

Walin, G., *Kommentar till Ärvdabalken.* Del 1 (1—17 kap.) *Arv och testamente.* Sthlm 1973. Cit.: Walin kommentar till ÄB.

Wallin, Gunvor, *Till frågan om de s.k. kompanjonavtalens giltighet.* I Nordisk Försäkringstidskrift 1962 s. 17—36

Stickordsregister

Lagrumsregister